

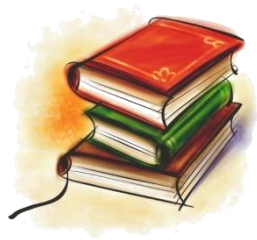
روش‌های آماری در پردازش زبان طبیعی

مدل مخفی مارکوف (HMM)

هادی ویسی

h.veisi@ut.ac.ir

دانشگاه تهران - دانشکده علوم و فنون نوین

○ مدل مخفی مارکوف

- معرفی

- مثال

- تعریف

- انواع

- ۳ مساله مهم

○ محاسبه احتمال مشاهده

○ الگوریتم جلورو-عقب‌رو

○ دیکدینگ (یافتن دنباله حالت‌ها)

- الگوریتم ویتربی

○ آموزش مدل مخفی مارکوف

○ برچسپ‌زنی پاره گفتار (POS Tagging) با مدل مخفی مارکوف

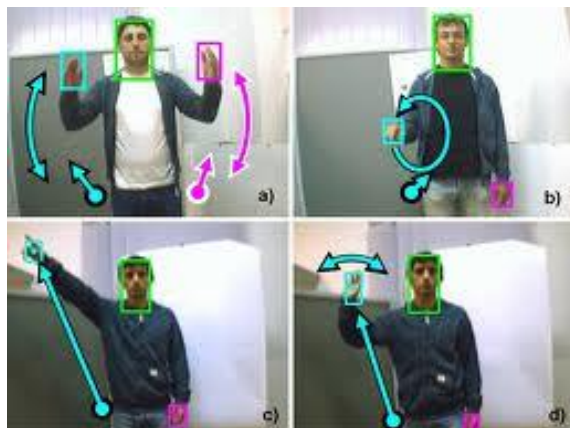
مدل مخفی مارکوف: معرفی ...

○ مدل مخفی مارکوف (HMM: Hidden Markov Model)

- روشی برای مدل‌سازی داده‌های ترتیبی (sequential data)

○ داده‌های ترتیبی

- نرخ ارز در روزهای مختلف
- نمونه‌های پشت سرهم سیگنال گفتار، دست‌نوشته، امضا
- دنباله نویسه‌ها یا واژه‌ها در یک متن
- دنباله تصاویر پشت سرهم (ویدئو): حرکات انسان
- میزان بارش باران در روزهای متوالی سال

مفهوم ایران بزرگ از جهات گوناگون ریشه در تاریخ چند هزار ساله آن دارد و به دوران نخستین امپراتوری ایرانی که توسط پارس‌ها بنیان گذاشته‌شد بازمی‌گردد. در دوران جدید، ایران بسیاری از **سرزمینهای** خود را از دست داد از جمله واگذاری بخش‌های غربی در ترکیه و عراق امروز به امپراتوری عثمانی (۱۵۳۳ میلادی)، واگذاری بخش‌های شرقی در افغانستان امروز به بریتانیا طی قرار داد پاریس در ۱۸۵۷ میلادی و ۱۹۰۵ میلادی و واگذاری **سرزمینهای** قفقاز به روسیه در قرن هجدهم و نوزدهم میلادی؛ عهدنامه ترکمانچای در سال ۱۸۲۸ و پس از نبرد روسیه و ایران، استانه‌های قفقاز ایران را برای همیشه به روسیه واگذار کرد و مرزهای جدید در طول رودخانه ارس شکل گرفت. بر طبق عهدنامه گلستان در سال ۱۸۱۳، مناطق ارمنستان، جمهوری آذربایجان و شرق گرجستان که بیشتر بخشی از ایران بودند، به روسیه واگذار شدند. در اثر این تجربه تاریخی کشورها و ملت‌های جدیدی تحت نفوذ روسیه و انگلستان شکل گرفتند که اگرچه از طریق زبان یا فرهنگ با ایران پیوستگی داشتند اما جوامع خاص خود را شکل دادند. در سال ۱۹۳۵ در زمان سلطنت رضا شاه، نام ایران رسماً در مجامع بین‌المللی به‌عنوان نام بخش بجا مانده از **سرزمین** ایران بکار رفت.

مدل مخفی مارکوف: معرفی ...

○ فرایند ایستاد (stationary)

- فرآیندی که توزیع توام آن در طول زمان تغییر نکند
- در نتیجه پارامترهای آماری مانند میانگین و واریانس هم در طول زمان ثابت می‌ماند

○ فرایند نایستاد (non-stationary)

- فرآیندی که توزیع توام آن و در نتیجه پارامترهای آماری در طول زمان تغییر نکند

○ فرایند ارگادیک (ergodic)

- فرآیندی که می‌توان ویژگی‌های آماری آن مانند میانگین و واریانس را از روی یک نمونه از آن فرآیند (با تعداد نمونه‌های کافی) بدست آورد

مدل مخفی مارکوف: معرفی ...

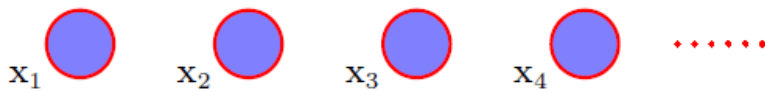
○ برخورد با داده‌های ترتیبی

- پیش‌بینی بارندگی: دنباله‌ای از بارانی بودن یا نبودن در N روز گذشته را در نظر می‌گیریم

- حالت اول: عدم در نظر گرفتن رابطه بین مقادیر پشت سر هم دنباله (i.i.d فرایند)

- در نظر نگرفتن وابستگی بین بارش در روزهای متوالی: عدم استفاده از دانش موجود در دنباله

- تنها می‌توان درصد روزهای بارانی را محاسبه کرد

$$p(x_1, \dots, x_N) = \prod_{n=1}^N p(x_n)$$

- حالت دوم: در نظر گرفتن وابستگی بین مقادیر پشت سر هم دنباله (فرایند مارکوف)

- استفاده از اطلاعات موجود در وابستگی مقادیر

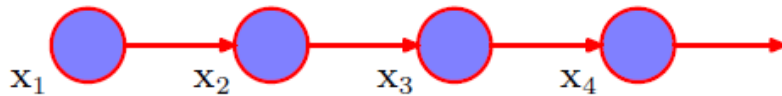
$$p(x_1, \dots, x_N) = \prod_{n=1}^N p(x_n | x_1, \dots, x_{n-1})$$

مدل مخفی مارکوف: معرفی

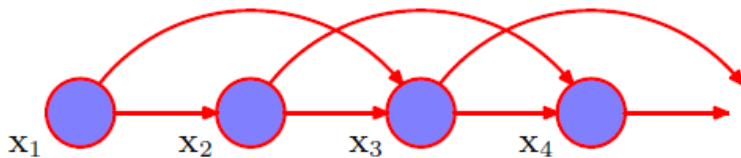
○ زنجیره مارکوف

- درجه اول (first-order Markov chain): هر نقطه (مشاهده) از دنباله تنها به نقطه قبل وابسته است

$$p(x_1, \dots, x_N) = p(x_1) \prod_{n=2}^N p(x_n | x_{n-1}).$$

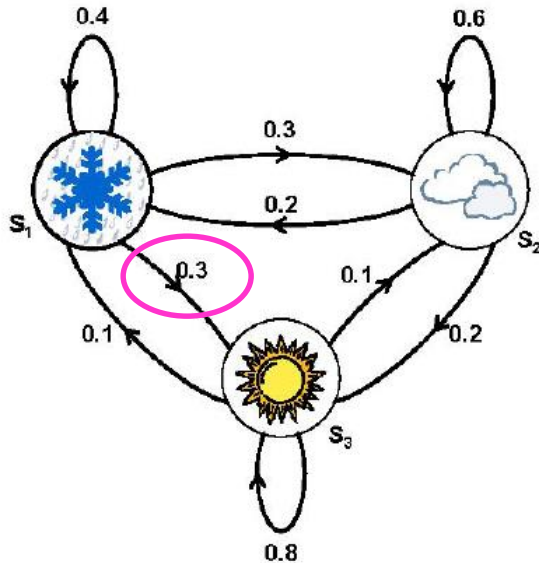
- درجه دوم (second-order Markov chain): هر نقطه (مشاهده) از دنباله به دو نقطه قبل وابسته است

$$p(x_1, \dots, x_N) = p(x_1)p(x_2 | x_1) \prod_{n=3}^N p(x_n | x_{n-1}, x_{n-2})$$

- افزایش درجه زنجیره = افزایش پیچیدگی

مدل مخفی مارکوف: مثال ...

پیش‌بینی وضعیت هوا ...

• در نظر گرفتن ۳ حالت (state) مختلف

○ حالت ۱ (S_1): بارندگی (برف یا باران)

○ حالت ۲ (S_2): ابری

○ حالت ۳ (S_3): آفتابی

• در نظر گرفتن احتمال انتقال حالت‌ها (state transition probability)

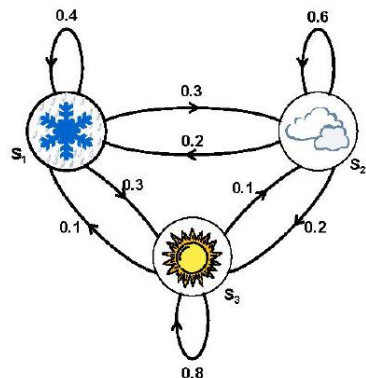
$$A = \{a_{ij}\} = \begin{bmatrix} 0.4 & 0.3 & 0.3 \\ 0.2 & 0.6 & 0.2 \\ 0.1 & 0.1 & 0.8 \end{bmatrix}$$

احتمال رفتن از حالت ۱
(بارندگی) به حالت ۳ (آفتابی)

• سوال ۱: با فرض اینکه امروز آفتابی است، احتمال اینکه هوای ۷ روز آینده به صورت زیر باشد، چقدر است؟ {آفتابی، آفتابی، باران، باران، آفتابی، ابری، آفتابی}

• سوال ۲: امروز بارانی است، احتمال اینکه d روز متوالی بارانی باشد، چقدر است؟

مدل مخفی مارکوف: مثال ...

$$A = \{a_{ij}\} = \begin{bmatrix} 0.4 & 0.3 & 0.3 \\ 0.2 & 0.6 & 0.2 \\ 0.1 & 0.1 & 0.8 \end{bmatrix}$$

○ پیش‌بینی وضعیت هوا ...

- سوال ۱: امروز آفتابی است، احتمال اینکه هوای ۷ روز آینده به صورت زیر باشد، چقدر است؟ {آفتابی، آفتابی، باران، باران، آفتابی، ابری، آفتابی}

○ استفاده از وابستگی درجه ۱ (وضعیت هر روز به روز قبل)

مشاهده

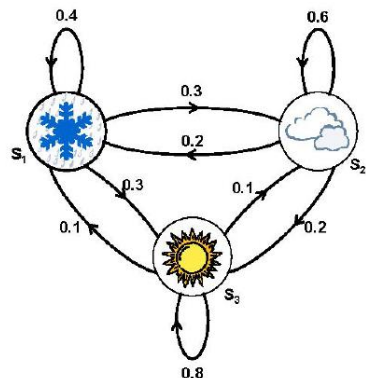
شامل حالت‌ها و ارتباط بین آنها

$$P(O|\text{Model}) = P[S_3, S_3, S_3, S_1, S_1, S_3, S_2, S_3|\text{Model}]$$

احتمال حالت اولیه
(initial state probability)

$$\begin{aligned} &= P[S_3] \cdot P[S_3|S_3] \cdot P[S_3|S_3] \cdot P[S_1|S_3] \\ &\quad \cdot P[S_1|S_1] \cdot P[S_3|S_1] \cdot P[S_2|S_3] \cdot P[S_3|S_2] \\ &= \pi_3 \cdot a_{33} \cdot a_{33} \cdot a_{31} \cdot a_{11} \cdot a_{13} \cdot a_{32} \cdot a_{23} \\ &= 1 \cdot (0.8)(0.8)(0.1)(0.4)(0.3)(0.1)(0.2) \\ &= 1.536 \times 10^{-4} \end{aligned}$$

مدل مخفی مارکوف: مثال ...

$$A = \{a_{ij}\} = \begin{bmatrix} 0.4 & 0.3 & 0.3 \\ 0.2 & 0.6 & 0.2 \\ 0.1 & 0.1 & 0.8 \end{bmatrix}$$

○ پیش‌بینی وضعیت هوا ...

• سوال ۲: امروز بارانی است، احتمال اینکه d روز متوالی بارانی باشد، چقدر است؟

○ استفاده از وابستگی درجه ۱ (وضعیت هر روز به روز قبل)

○ سوال فوق معادل مشاهده دنباله روبرو است (حالت کلی) $O = \{S_1, S_2, S_3, \dots, S_d, S_{d+1} \neq S_i\}$

$$P(O|\text{Model}, q_1 = S_i) = (a_{ii})^{d-1}(1 - a_{ii}) = p_i(d).$$

تابع توزیع احتمال دوره d
در حالت i

○ برای حالت بارانی (S_1) داریم: $p_1(d) = (0.4)^{d-1}(0.6)$ که برای $d=5$ برابر است با 0.0061

• سوال ۳: با فرض شروع از یک حالت (مثلاً آفتابی)، متوسط تعداد روزهای پشت سرهم

آینده که در همان حالت می‌مانیم، چند روز است؟

$$\bar{d}_i = \sum_{d=1}^{\infty} d p_i(d)$$

$$= \sum_{d=1}^{\infty} d (a_{ii})^{d-1} (1 - a_{ii}) = \frac{1}{1 - a_{ii}}.$$

○ برابر است با امید ریاضی $p_i(d)$

○ آفتابی = ۵ روز (۱/۰.۲)

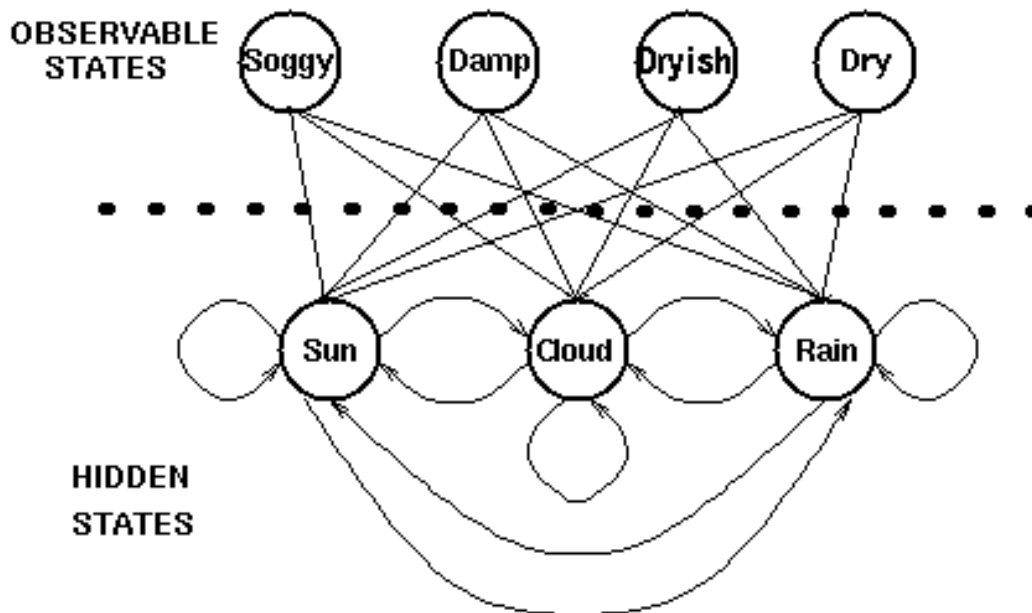
○ بارندگی = ۱.۶۷

○ ابری = ۲.۵

مدل مخفی مارکوف: مثال ...

○ پیش‌بینی وضعیت هوا

- در آنچه تاکنون بیان شد: **حالت‌ها** با **مشاهده‌ها** یکسان بودند
- در بسیاری از کاربردها، مشاهده‌ها با حالت‌های مساله یکی نیستند
- حالت‌های اصلی **مخفی** هستند و باید مشاهده‌ها را با آنها متناظر کرد

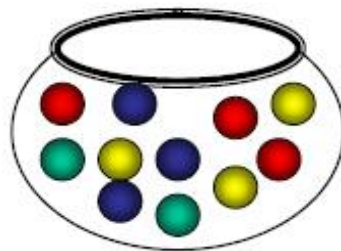

مدل مخفی مارکوف
Hidden Markov Model

مدل مخفی مارکوف: مثال ...

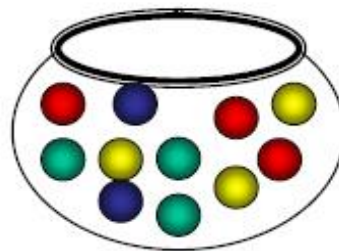
گوی و گلدان ...

- فرض کنید تعداد N گلدان در یک اتاق داریم
- در هر گلدان تعداد زیادی گوی رنگی، شامل M رنگ وجود دارد

URN 1

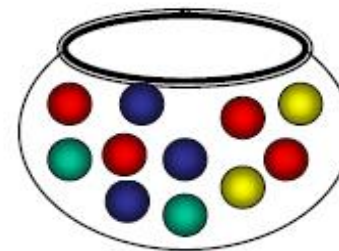
$$\begin{aligned} P(\text{RED}) &= b_1(1) \\ P(\text{BLUE}) &= b_1(2) \\ P(\text{GREEN}) &= b_1(3) \\ P(\text{YELLOW}) &= b_1(4) \\ &\vdots \\ P(\text{ORANGE}) &= b_1(M) \end{aligned}$$

URN 2

$$\begin{aligned} P(\text{RED}) &= b_2(1) \\ P(\text{BLUE}) &= b_2(2) \\ P(\text{GREEN}) &= b_2(3) \\ P(\text{YELLOW}) &= b_2(4) \\ &\vdots \\ P(\text{ORANGE}) &= b_2(M) \end{aligned}$$

...

URN N

$$\begin{aligned} P(\text{RED}) &= b_N(1) \\ P(\text{BLUE}) &= b_N(2) \\ P(\text{GREEN}) &= b_N(3) \\ P(\text{YELLOW}) &= b_N(4) \\ &\vdots \\ P(\text{ORANGE}) &= b_N(M) \end{aligned}$$

مدل مخفی مارکوف: مثال

○ گوی و گلدان

- تعداد N گلدان و M رنگ
- فرآیند
 - یک نفر (در اتاقی که ما نمی‌بینیم)، یکی از گلدان‌ها را به صورت تصادفی انتخاب می‌کند
 - از داخل گلدان انتخاب شده، یک گوی را بیرون آورده و رنگ آن را اعلام می‌کند
 - گوی را به داخل گلدان مربوطه برمی‌گرداند
 - بر اساس مقداری تصادفی وابسته به گلدان فعلی، گلدان بعدی انتخاب می‌شود
 - مراحل فوق به صورت متوالی تکرار می‌شود

• دنباله مشاهده: دنباله گوی‌ها (رنگ‌ها)

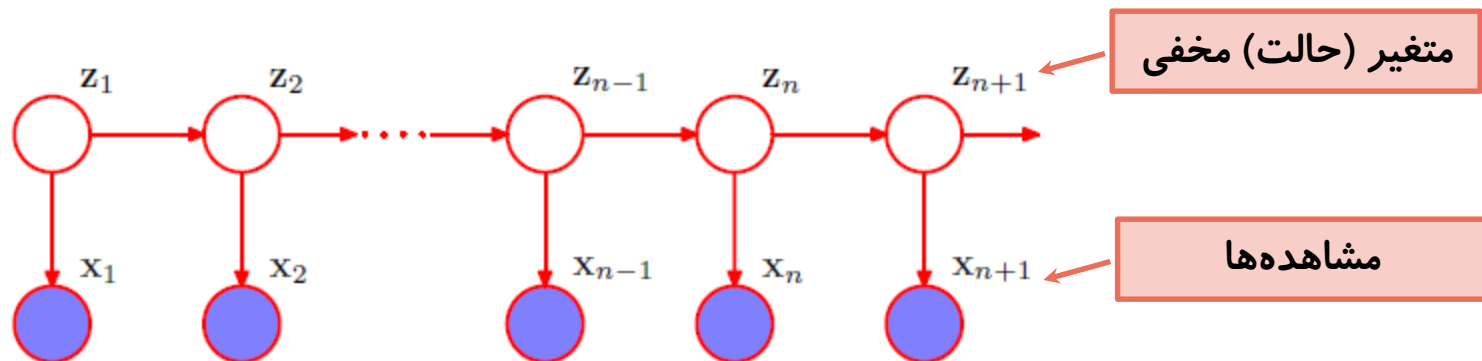
$O = \{\text{GREEN, GREEN, BLUE, RED, YELLOW, RED, , BLUE}\}$

- حالت‌ها: گلدان‌ها (از دید مشاهده کننده مخفی است)
- انتقال حالت‌ها: فرآیند انتخاب گلدان‌ها

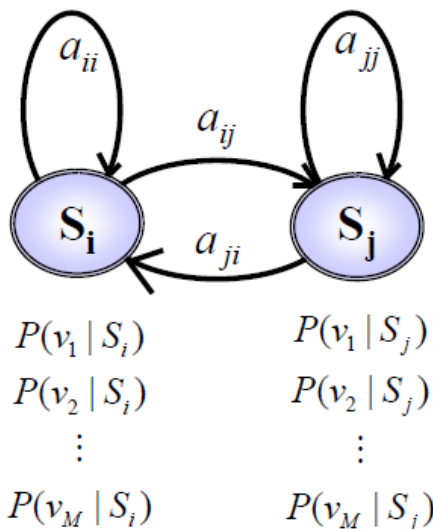

مدل مخفی مارکوف: مبانی

- مشاهده‌ها توابع احتمالاتی از حالت‌ها هستند
- دنباله حالت‌ها قابل مشاهده نیستند (مخفی هستند)
- فرض وابستگی درجه اول
- مشاهده‌ها فقط به حالت‌ها وابسته هستند و نه به همدیگر

مدل مخفی مارکوف: تعریف ...

عناصر اصلی یک مدل مخفی مارکوف

① مجموعه‌ای از N حالت

○ در گوی و گلدان: گلدان‌ها

$$S = \{S_1, \dots, S_N\}$$

② مجموعه‌ای از M نماد مشاهده

○ در گوی و گلدان: رنگ‌ها

$$V = \{v_1, v_2, \dots, v_M\}$$

③ احتمال انتقال حالت‌ها

○ احتمال جابجایی از یک حالت به حالت دیگر

$$a_{ij} = P(q_t = S_j \mid q_{t-1} = S_i)$$

④ احتمال اولیه حالت‌ها

○ احتمال انتخاب هر کدام از حالت‌ها در زمان $t=1$

$$\pi = \{\pi_i\} = P(q_1 = i)$$

⑤ تابع توزیع برای نماد k ام در حالت j ام

○ تابع توزیع مشاهده‌ها (مثلاً گاوسی) - احتمال تولید مشاهده $O_t = v_k$ در حالت $q_t = j$

$$b_j(k) = P(o_t = v_k \mid q_t = j)$$

مدل مخفی مارکوف: تعریف ...

○ پس، یک مدل مخفی مارکوف شامل پارامترهای زیر است:

• تعداد حالت‌ها (N) و تعداد نمادهای مشاهده‌ها (M)

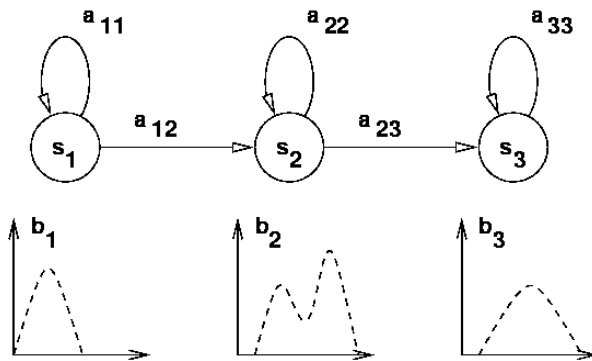
• مجموعه M نماد مشاهده

• احتمال‌ها $\lambda = (A, B, \pi)$

○ A = احتمال انتقال بین حالت‌ها

○ π = احتمال اولیه حالت‌ها

○ B = تابع توزیع‌های حالت‌ها

○ مراحل تولید دنباله مشاهده $O = O_1 O_2 \dots O_T$ با مدل مخفی مارکوف

1. بر اساس احتمال‌های اولیه حالت‌ها، اولین حالت را انتخاب کن، $q_1 = S_i$ و قرار بده $t=1$

2. بر اساس تابع توزیع احتمال $b_i(k)$ خروجی را تعیین کن، $O_t = v_k$

3. بر اساس احتمال انتقال a_{ij} از حالت فعلی به حالت بعدی برو، $q_{t+1} = S_j$

4. اگر $t < T$ ، قرار بده $t=t+1$ و برو به گام ۲

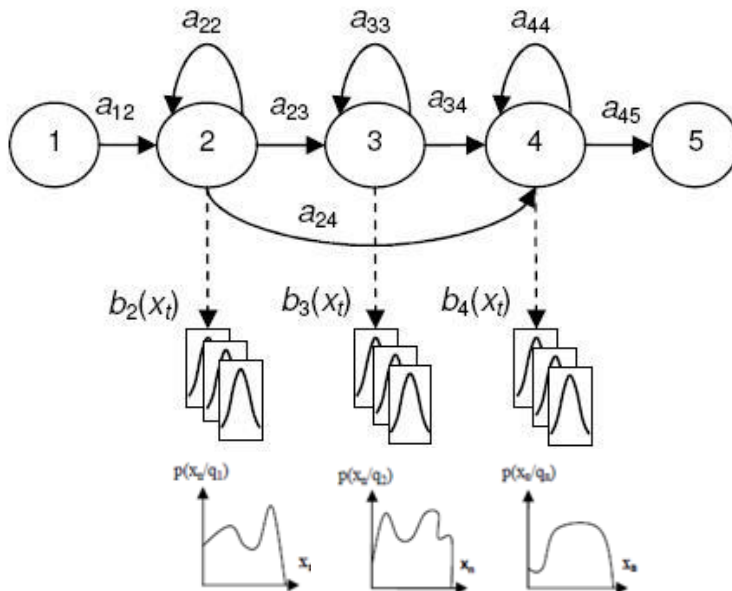

مدل مخفی مارکوف: تعریف

○ مدل مخفی مارکوف نوعی توسعه از مدل مخلوط گاوسی (GMM) است

○ مدل مخلوط گاوسی (GMM)

- معادل با مدل مخفی مارکوف با یک حالت (و چند مخلوط در آن حالت)
- مدل کردن الگوهای ایستا

○ مدل مخفی مارکوف (HMM)

- مدل کردن الگوهای ترتیبی

مدل مخفی مارکوف: انواع ...

○ چپ به راست (Left-to-Right)

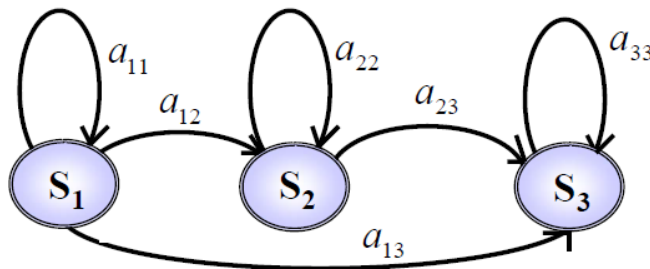
- جهت حرکت از یک حالت به حالت بعدی، از چپ به راست است

$$A = \begin{bmatrix} a_{11} & a_{12} & a_{13} \\ a_{21} & a_{22} & a_{23} \\ a_{31} & a_{32} & a_{33} \end{bmatrix}$$

$$a_{ij} = 0 \quad j < i$$

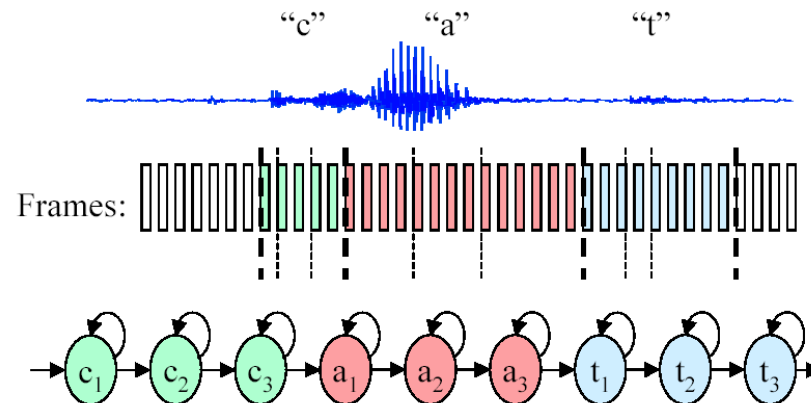
$$\pi_i = \begin{cases} 0, & i \neq 1 \\ 1, & i = 1 \end{cases}$$

- حرکت بین حالت‌ها از راست به چپ مجاز نیست

- کاربرد: تشخیص گفتار، تشخیص دست خط

- جهت تولید داده‌ها فقط در یک سمت است

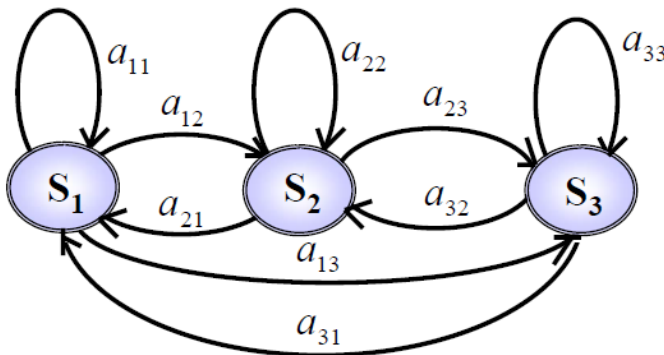
مدل مخفی مارکوف: انواع

○ ارگادیک (Ergodic)

- حرکت از هر حالتی به هر حالت دیگر مجاز است

$$a_{ij} > 0 \quad \forall i, \forall j$$

- کاربردها: بهسازی گفتار، کدینگ

- انواع دیگری هم برای ارتباط بین حالت‌ها ممکن است

مدل مخفی مارکوف: ۳ مساله مهم

○ ارزیابی: محاسبه احتمال مشاهده

- با داشتن دنباله مشاهده $O=O_1O_2...O_T$ و مدل λ ، چگونه می‌توان مقدار $p(O|\lambda)$ را محاسبه کرد؟

○ دیکدینگ: یافتن دنباله حالت‌ها

- با داشتن دنباله مشاهده $O=O_1O_2...O_T$ و مدل λ ، چگونه می‌توان بهترین دنباله حالت‌های $Q=q_1q_2...q_T$ را که متناسب با مشاهده است، بدست آورد؟

○ آموزش مدل

- پارامترهای مدل $\lambda(A,B,\pi)$ را چگونه بدست آوریم که $p(O|\lambda)$ بیشینه شود؟

محاسبه احتمال مشاهده ...

- محاسبه $p(\mathbf{O} | \lambda)$ (دنباله مشاهده $\mathbf{O} = \mathbf{O}_1 \mathbf{O}_2 \dots \mathbf{O}_T$ و مدل λ)
- فرض کنید دنباله حالت‌های معادل دنباله مشاهده فوق، $\mathbf{Q} = q_1 q_2 \dots q_T$ باشد

$$P(\mathbf{O} | \lambda) = \sum_{\text{all } q} \underbrace{P(\mathbf{O} | q, \lambda)}_{\text{احتمال تولید دنباله مشاهدات توسط حالت‌های در نظر گرفته شده}} \underbrace{P(q | \lambda)}_{\text{احتمال انتخاب دنباله حالت‌های در نظر گرفته شده}}$$

احتمال تولید دنباله مشاهدات توسط حالت‌های در نظر گرفته شده

احتمال انتخاب دنباله حالت‌های در نظر گرفته شده

- که (برای یکی از q ها)

$$P(\mathbf{O} | q, \lambda) = \prod_{t=1}^T p(\mathbf{o}_t | q_t, \lambda) = b_{q_1}(\mathbf{o}_1) \cdot b_{q_2}(\mathbf{o}_2) \cdots b_{q_T}(\mathbf{o}_T)$$

$$P(q | \lambda) = \pi_{q_1}(a_{q_1 q_2}) \cdot (a_{q_2 q_3}) \cdots (a_{q_{T-1} q_T})$$

محاسبه احتمال مشاهده ...

بنابرین

$$P(\mathbf{O} | \lambda) = \sum_{\text{all } q} P(\mathbf{O} | q, \lambda) P(q | \lambda) = \sum_{\text{all } q} \pi_{q_1} b_{q_1}(o_1) a_{q_1 q_2} b_{q_2}(o_2) \cdots a_{q_{T-1} q_T} b_{q_T}(o_T)$$

طول دنباله

تعداد حالت‌ها

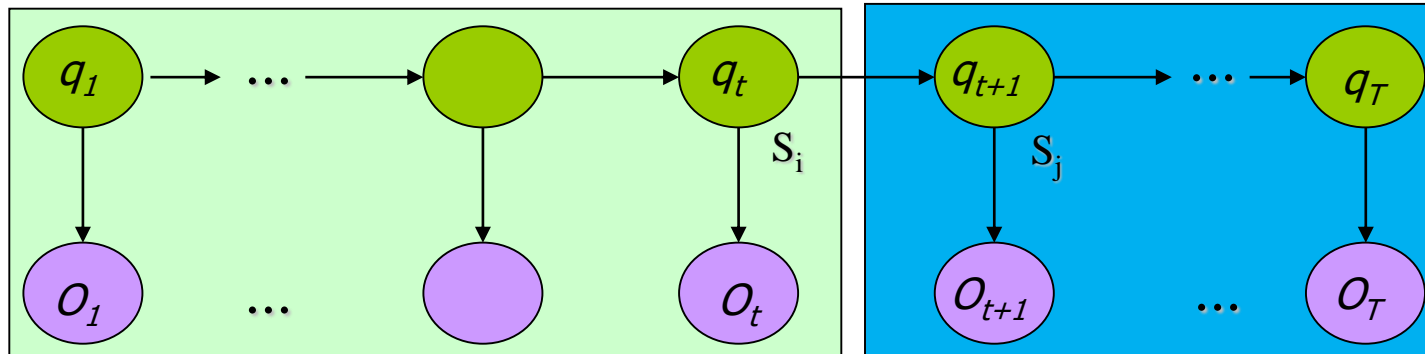
اما ...

محاسبات با این روش بسیار بالاست $O(2T * N^T)$

اگر یک دنباله ۳۰ تایی داشته باشیم و تعداد حالت‌ها ۱۰ باشد، محاسبات $۱۰^{۳۰} * ۲۰$

راه‌حل: الگوریتم جلو-عقب (Forward-Backward)

مشاهده $O = O_1 O_2 \dots O_T$ را به صورت $O = O_1 O_2 \dots O_t$ می‌نویسیم

محاسبه احتمال مشاهده: الگوریتم جلورو-عقبورو...

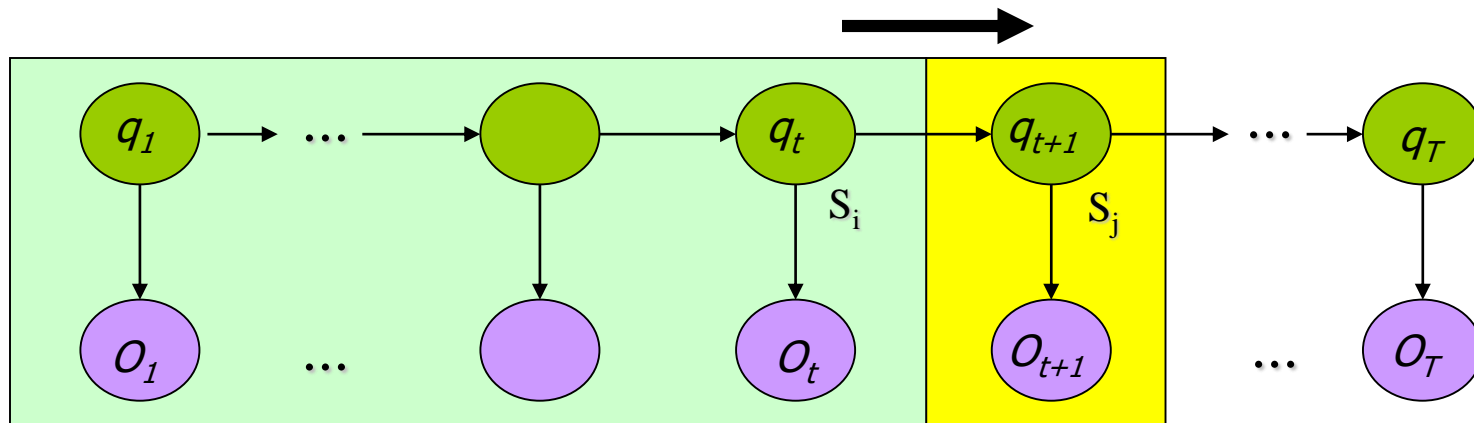
الگوریتم جلورو (Forward) ...

- تعریف $\alpha_t(i)$: احتمال بودن در حالت i در زمان t (حضور در حالت i بعد از دیدن t مشاهده اول)

شروع از اولین مشاهده و رسیده به مشاهده t ام

$$\alpha_t(i) = P(\mathbf{o}_1 \mathbf{o}_2 \dots \mathbf{o}_t, q_t = i \mid \lambda)$$

- با توجه به $\alpha_t(i)$ ، می‌توان $\alpha_{t+1}(j)$ را حساب کرد:
$$\alpha_{t+1}(j) = \left[\sum_{i=1}^N \alpha_t(i) a_{ij} \right] b_j(\mathbf{o}_{t+1})$$

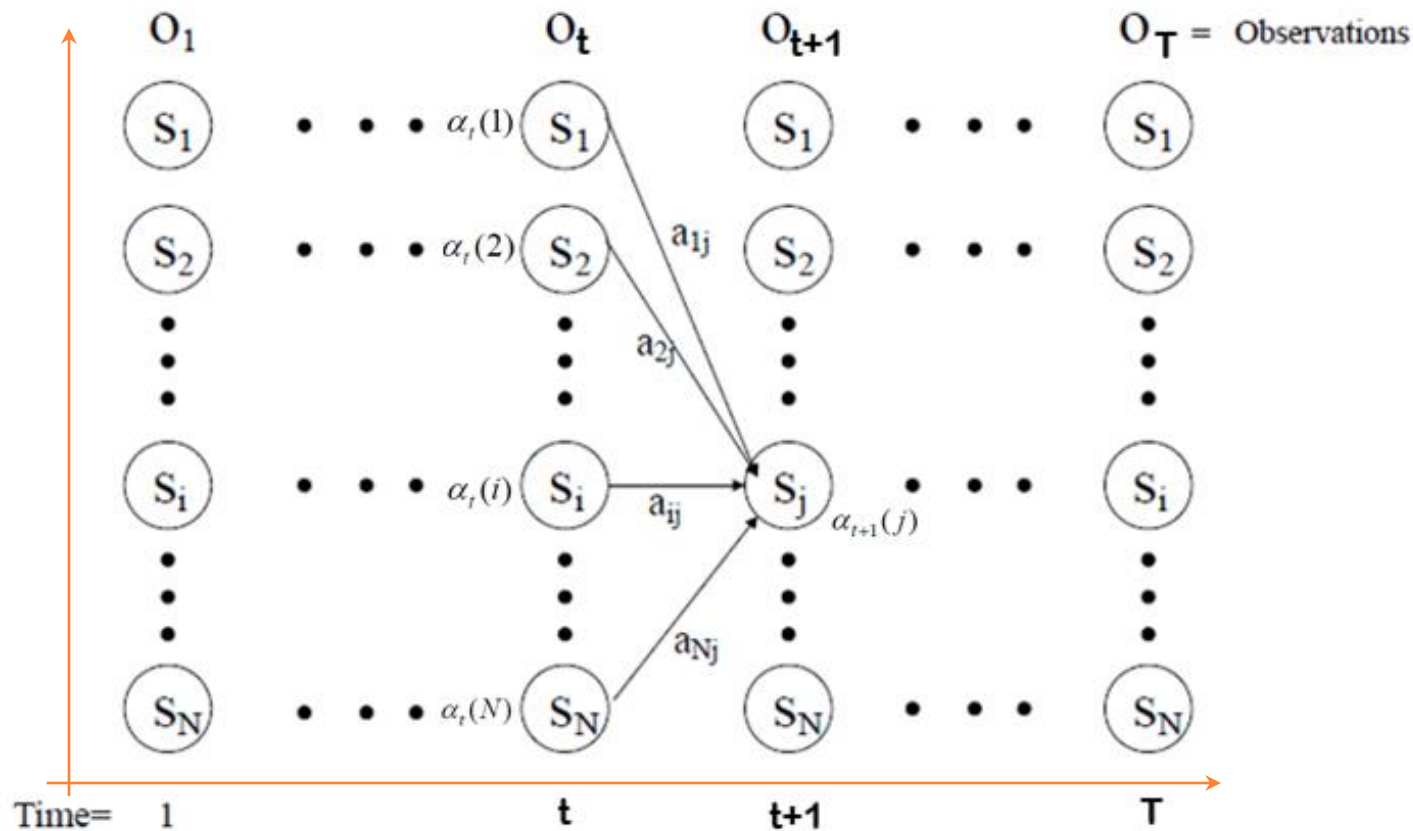

محاسبه احتمال مشاهده: الگوریتم جلورو-عقبورو...

الگوریتم جلورو (Forward) ...

$$\alpha_{t+1}(j) = \left[\sum_{i=1}^N \alpha_t(i) a_{ij} \right] b_j(o_{t+1})$$

• رابطه $\alpha_{t+1}(j)$ و $\alpha_t(i)$

محاسبه احتمال مشاهده: الگوریتم جلورو-عقبورو...

○ الگوریتم جلورو (Forward): مراحل

- گام اول: مقداردهی اولیه در زمان $t=0$

$$\alpha_0(i) = \pi_i$$

- برای تمامی حالتها (از $i=1$ تا N)

- گام دوم: محاسبه مقدار $\alpha_{t+1}(j)$ از روی مقادیر $\alpha_t(i)$ برای تمامی حالتها و تمام مشاهدهها

$$\alpha_{t+1}(j) = \left[\sum_{i=1}^N \alpha_t(i) a_{ij} \right] b_j(\mathbf{o}_{t+1})$$

- برای تمامی t ها (از $t=0$ تا T)

- و برای تمامی حالتها (از $j=1$ تا N)

$$P(\mathbf{O} | \lambda) = \sum_{i=1}^N \alpha_T(i)$$

- گام سوم: محاسبه مقدار $p(\mathbf{O} | \lambda)$

○ بار محاسباتی الگوریتم جلورو (Forward)

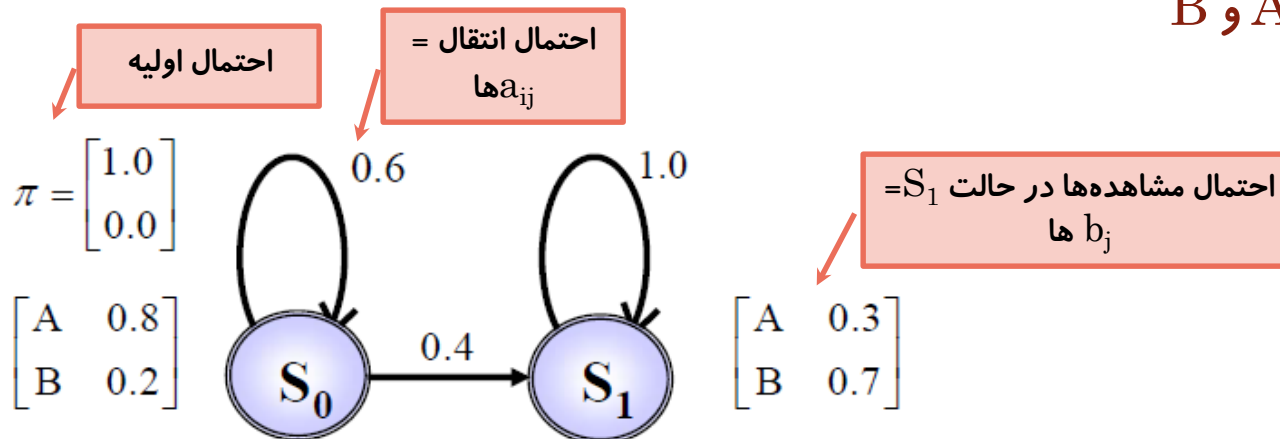
$$O(T * N^2)$$

محاسبه احتمال مشاهده: الگوریتم جلورو-مقبورو...

الگوریتم جلورو (Forward): مثال ...

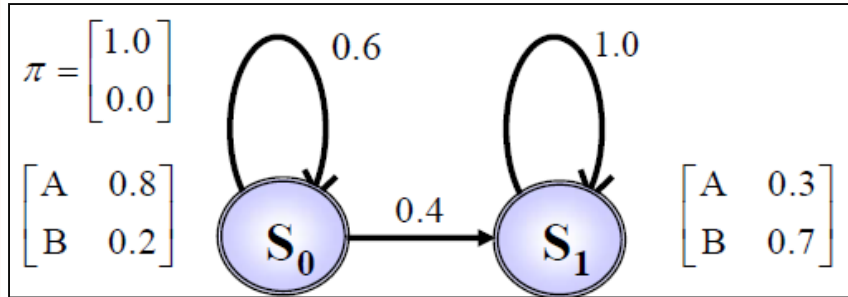
- دو مشاهده A و B
- مدل λ

- مطلوب است محاسبه احتمال مشاهده دنباله $O=AAB$ ، یعنی $p(O=\{A,A,B\} | \lambda)$

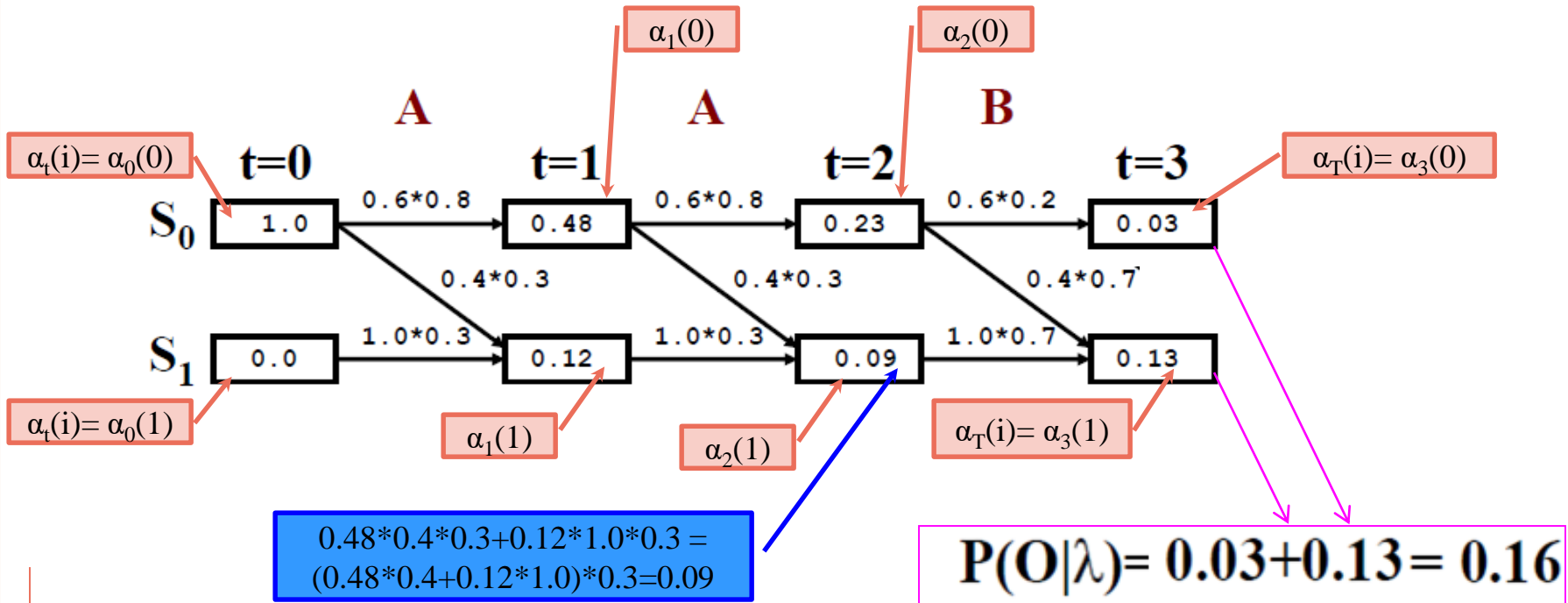
محاسبه احتمال مشاهده: الگوریتم جلورو-مقبورو...

الگوریتم جلورو (Forward): مثال

$$\alpha_{t+1}(j) = \left[\sum_{i=1}^N \alpha_t(i) a_{ij} \right] b_j(o_{t+1})$$

$$P(O | \lambda) = \sum_{i=1}^N \alpha_T(i)$$

محاسبه احتمال مشاهده: الگوریتم جلورو-عقبورو...

الگوریتم عقبورو (Backward) ...

- تعریف $\beta_t(i)$: احتمال دنباله مشاهده o_{t+1} تا o_T با فرض بودن در حالت i در زمان t (شروع از حالت i و دیدن مشاهددهای پایانی)

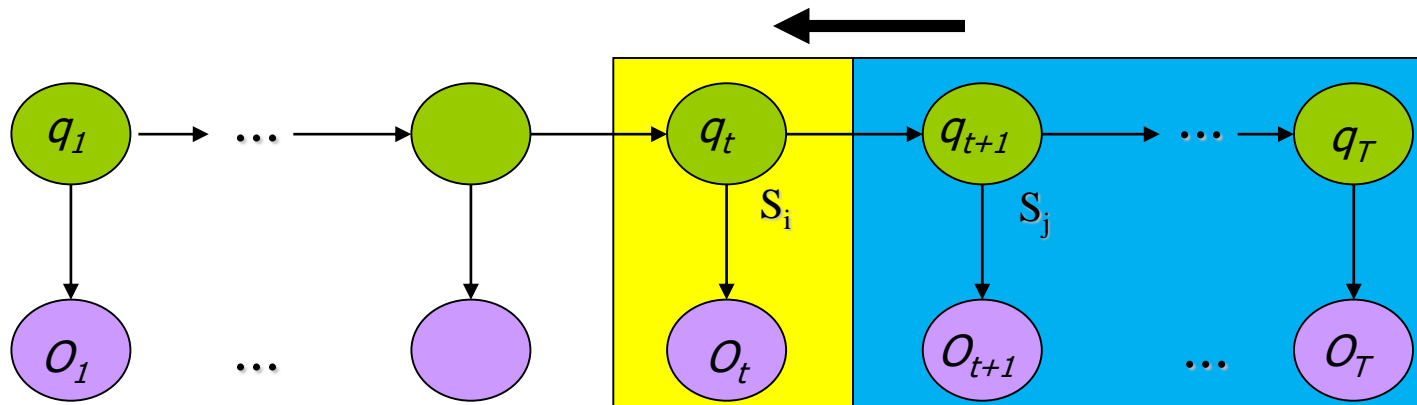
شروع از حالت i ام و دیدن مشاهده $t+1$ ام تا رسیدن به انتهای دنباله مشاهده‌ها

$$\beta_t(i) = P(o_{t+1} o_{t+2} \dots o_T, q_t = i | \lambda)$$

$$\beta_t(i) = \sum_{j=1}^N a_{ij} b_j(o_{t+1}) \beta_{t+1}(j)$$

$t = T-1, T-2, \dots, 1$
 $1 \leq i \leq N$

- با توجه به $\beta_{t+1}(j)$ می‌توان $\beta_t(i)$ را حساب کرد:

محاسبه احتمال مشاهده: الگوریتم جلورو-عقبورو...

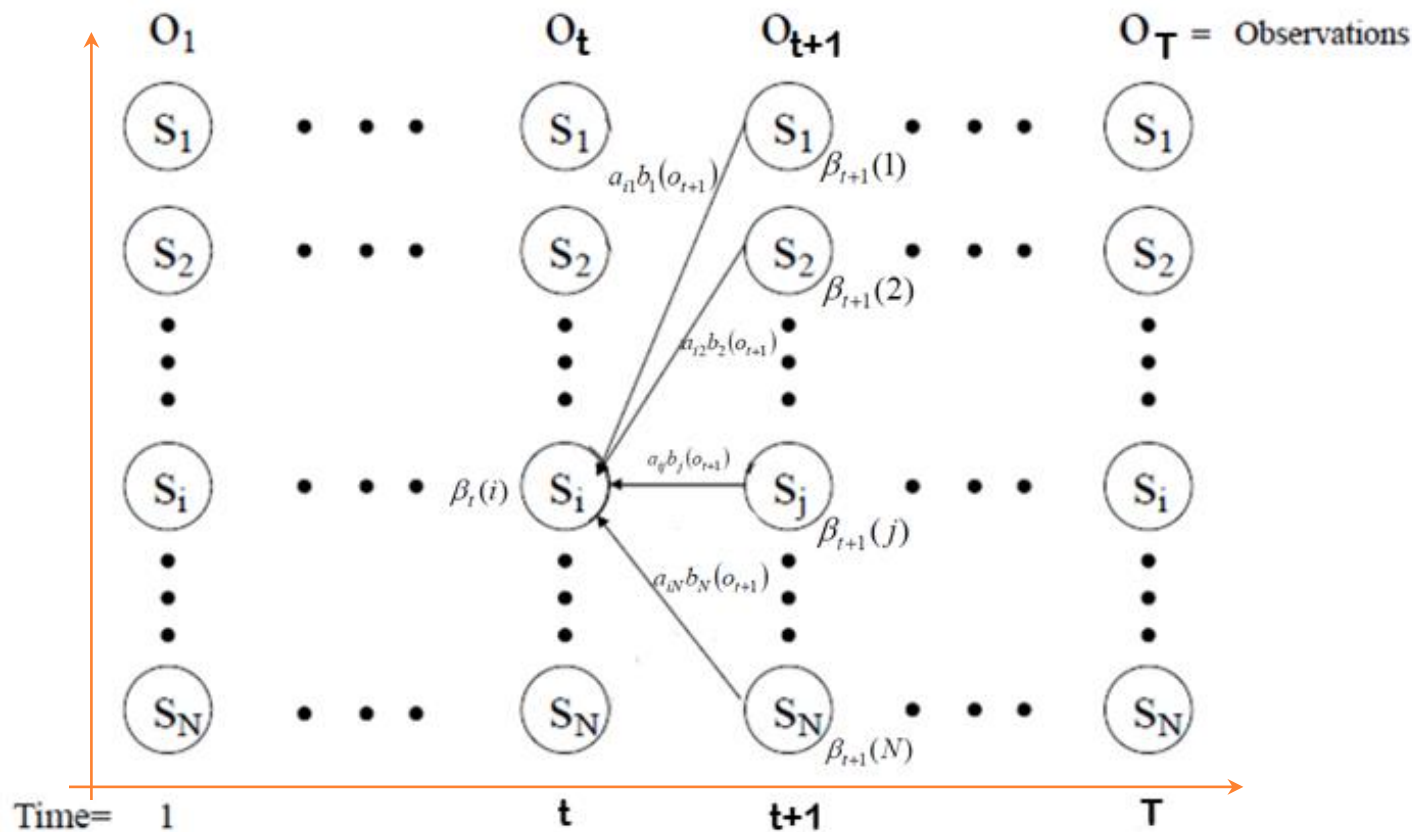
$$\beta_t(i) = \sum_{j=1}^N a_{ij} b_j(o_{t+1}) \beta_{t+1}(j)$$

$$t = T-1, T-2, \dots, 1$$

$$1 \leq i \leq N$$

○ الگوریتم عقبورو (Backward) ...

• محاسبه $\beta_t(i)$ از روی مقدارهای $\beta_{t+1}(j)$

محاسبه احتمال مشاهده: الگوریتم جلورو-عقبورو...

○ الگوریتم عقبورو (Backward): مراحل

- گام اول: مقداردهی اولیه β در زمان $t=T$

$$\beta_T(i) = 1$$

- برای تمامی حالت‌ها (از $i=1$ تا N)

- گام دوم: محاسبه مقدار $\beta_t(i)$ از روی مقادیر $\beta_{t+1}(j)$ برای تمامی حالت‌ها و تمام مشاهده‌ها

$$\beta_t(i) = \sum_{j=1}^N a_{ij} b_j(\mathbf{o}_{t+1}) \beta_{t+1}(j)$$

- برای تمامی t ها (از $t=T-1$ تا 0)

- و برای تمامی حالت‌ها (از $i=1$ تا N)

$$P(\mathbf{O} | \lambda) = \sum_{i=1}^N \pi_i \beta_0(i)$$

- گام سوم: محاسبه مقدار $p(\mathbf{O} | \lambda)$

○ بار محاسباتی الگوریتم عقبورو (Backward)

- مشابه الگوریتم جلورو (Forward)

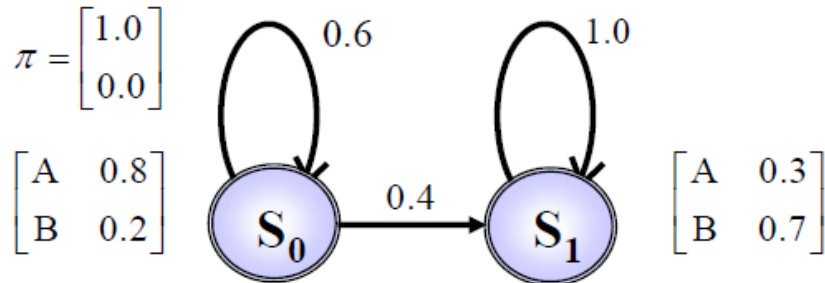
$$O(T * N^2)$$

محاسبه احتمال مشاهده: الگوریتم جلو-عقب ...

الگوریتم عقب‌رو (Backward): مثال (قبلی)

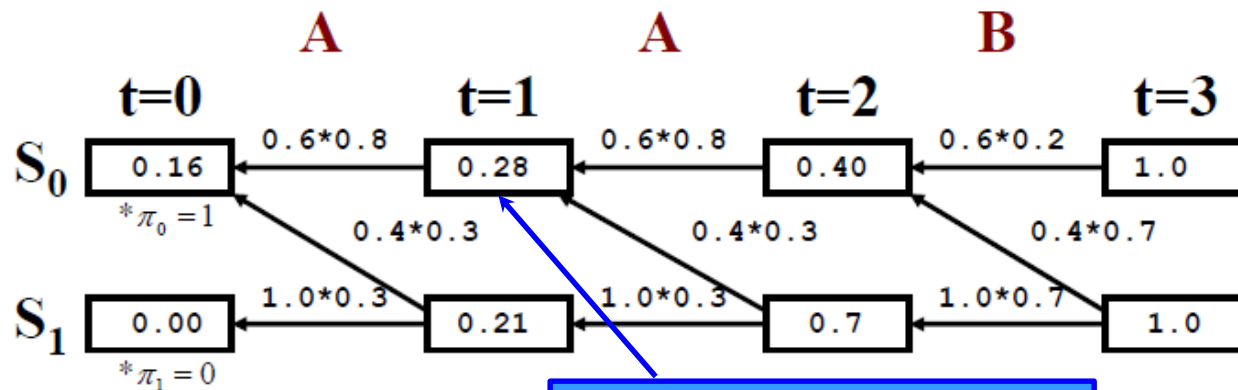
• دو مشاهده A و B و مدل λ

$$\beta_t(i) = \sum_{j=1}^N a_{ij} b_j(o_{t+1}) \beta_{t+1}(j)$$

$$P(O | \lambda) = \sum_{i=1}^N \pi_i \beta_0(i)$$

• مطلوب است محاسبه احتمال مشاهده دنباله $O=AAB$ ، یعنی $p(O=\{A,A,B\} | \lambda)$

$$0.6*0.8*0.4 + 0.4*0.3*0.7 = 0.276$$

$$P(O|\lambda) = 0.0 + 0.16 = 0.16$$

محاسبه احتمال مشاهده: الگوریتم جلورو-عقبورو

○ برای محاسبه $p(O | \lambda)$

- فقط یکی از دو الگوریتم جلورو (Forward) یا عقبورو (Backward) کافی است
- برای حل مساله ۳ به هر دو الگوریتم نیاز است

مدل مخفی مارکوف: ۳ مساله مهم

○ ارزیابی: محاسبه احتمال مشاهده

- با داشتن دنباله مشاهده $O=O_1O_2...O_T$ و مدل λ ، چگونه می‌توان مقدار $p(O|\lambda)$ را محاسبه کرد؟

الگوریتم جلورو-عقب‌رو

○ دیکدینگ: یافتن دنباله حالت‌ها

- با داشتن دنباله مشاهده $O=O_1O_2...O_T$ و مدل λ ، چگونه می‌توان بهترین دنباله حالت‌های $Q=q_1q_2...q_T$ که متناسب با مشاهده است، را بدست آورد؟

○ آموزش مدل

- پارامترهای مدل $\lambda(A,B,\pi)$ را چگونه بدست آوریم که $p(O|\lambda)$ بیشینه شود؟

دیگدینگ (یافتن دنباله حالت‌ها) ...

○ یافتن بهترین دنباله حالت $Q=q_1q_2\dots q_T$ متناسب با دنباله مشاهده $O=O_1O_2\dots O_T$ در مدل λ

• راه حل کامل: بررسی تمام دنباله حالت‌های ممکن و انتخاب بهترین آنها

○ بسیار زمان‌بر، از مرتبه $O(TN^T)$ که N تعداد حالت‌ها و T طول دنباله مشاهده‌هاست

• راه حل ۱: برای هر مشاهده، یک حالت که به آن مشاهده شبیه‌تر است، انتخاب کنیم

• راه حل ۲: در هر مرحله، حالتی را انتخاب کن که احتمال $\alpha_t(i)$ آن بیشتر است

• مشکلات دو راه حل

○ تولید دنباله بهینه محلی

○ ممکن است یک دنباله غیرممکن را ایجاد کند! (دنباله‌ای که در آن انتقال از یک حالت به حالت دیگر ممکن نیست)

• راه حل ۳: الگوریتم ویتربی (Viterbi): بیشینه کردن $p(O, Q | \lambda)$

دیگدینگ (یافتن دنباله حالت‌ها): الگوریتم ویتربی ...

○ تعریف $\delta_t(i)$

- محتمل‌ترین دنباله حالتی که از مشاهده اول تا مشاهده t ام را شامل شده و در حالت i ام پایان یافته است

$$\delta_t(i) = \max_{q_1 q_2 \cdots q_{t-1}} P(q_1 q_2 \cdots q_{t-1}, q_t = i, \mathbf{o}_1 \mathbf{o}_2 \cdots \mathbf{o}_t \mid \lambda)$$

- محاسبه $\delta_{t+1}(j)$ از روی $\delta_t(i)$
 - بیشینه کردن به ازای تمام حالت‌های $i=1$ تا N

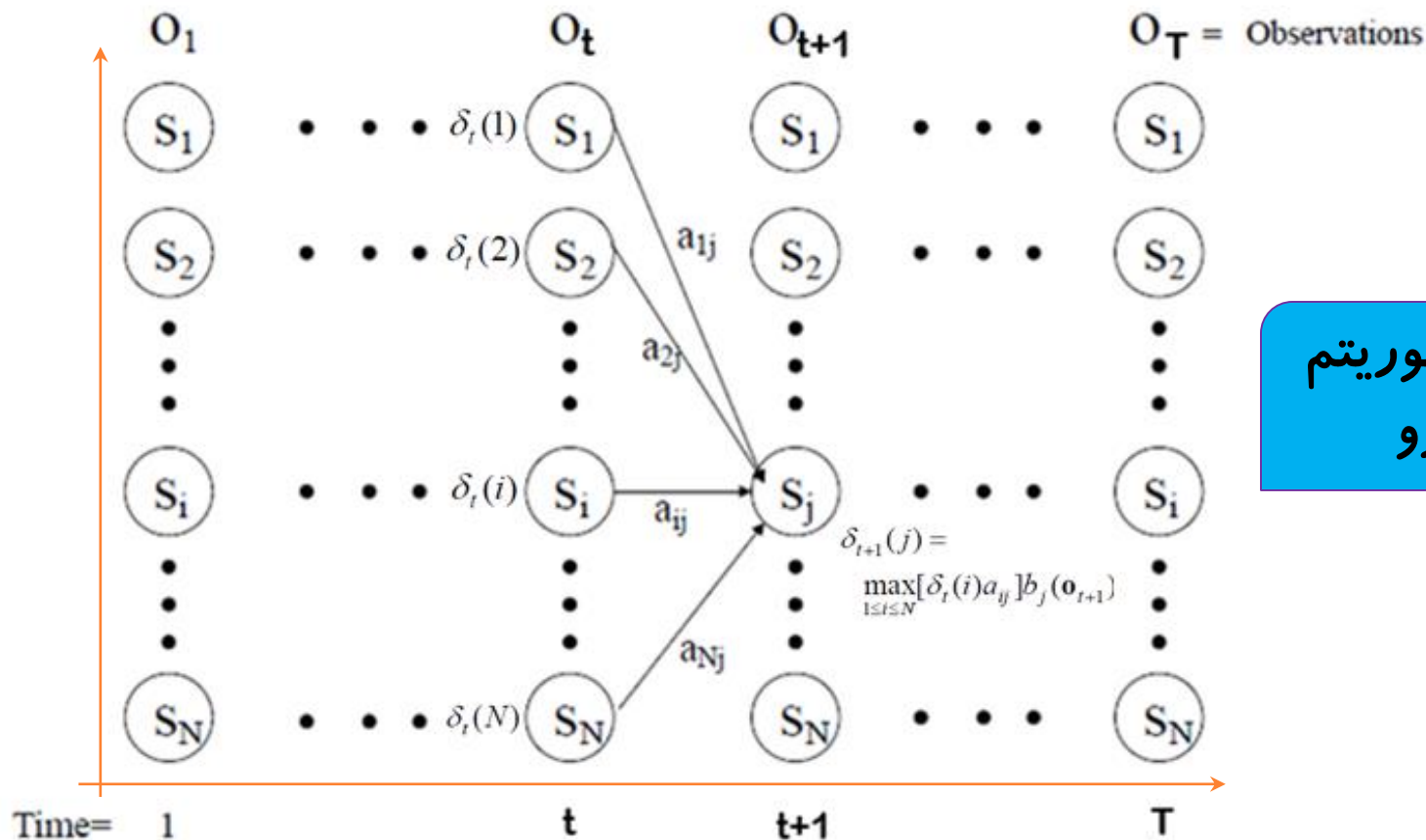
• سوال: تفاوت $\delta_t(i)$ با $\alpha_t(i)$ ؟

- در محاسبه $\alpha_t(i)$ مجموع کلیه احتمال‌ها در حالت i ام محاسبه می‌شود
- در محاسبه $\delta_t(i)$ بیشینه کلیه احتمال‌ها در حالت i ام محاسبه می‌شود

دیکدینگ (یافتن دنباله حالت‌ها): الگوریتم ویتربی ...

$$\delta_{t+1}(j) = [\max_i \delta_t(i) a_{ij}] \cdot b_j(o_{t+1})$$

محاسبه $\delta_{t+1}(j)$ از روی $\delta_t(i)$

مشابه الگوریتم
جلورو

دیکدینگ (یافتن دنباله حالت‌ها): الگوریتم ویتربی ...

○ مراحل الگوریتم ویتربی

- گام اول: مقداردهی اولیه δ ها

○ برای تمام حالت‌ها

$$\delta_1(i) = \pi_i b_i(\mathbf{o}_1) \quad \psi_1(i) = 0$$

- گام دوم: مرحله بازگشتی

$$\delta_t(j) = \max_{1 \leq i \leq N} [\delta_{t-1}(i) a_{ij}] b_j(\mathbf{o}_t)$$

$$\psi_t(j) = \arg \max_{1 \leq i \leq N} [\delta_{t-1}(i) a_{ij}]$$

حاوی اندیس بهترین حالت‌ها

$$P^* = \max_{1 \leq i \leq N} [\delta_T(i)] \quad q_T^* = \arg \max_{1 \leq i \leq N} [\delta_T(i)]$$

- گام سوم: پایان

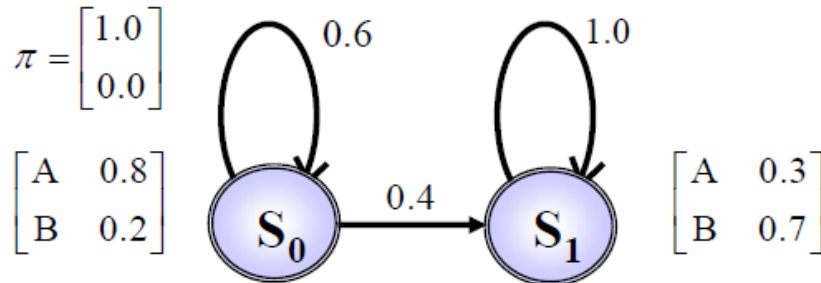
$$q_t^* = \psi_{t+1}(q_{t+1}^*)$$

- گام سوم: عقب‌گرد برای انتخاب دنباله مسیر بهینه

مشابه الگوریتم جلورو: بیشینه به جای جمع در محاسبه احتمال‌ها + نگهداری بهترین مسیر

دی‌کدینگ (یافتن دنباله حالت‌ها): الگوریتم ویتربی ...

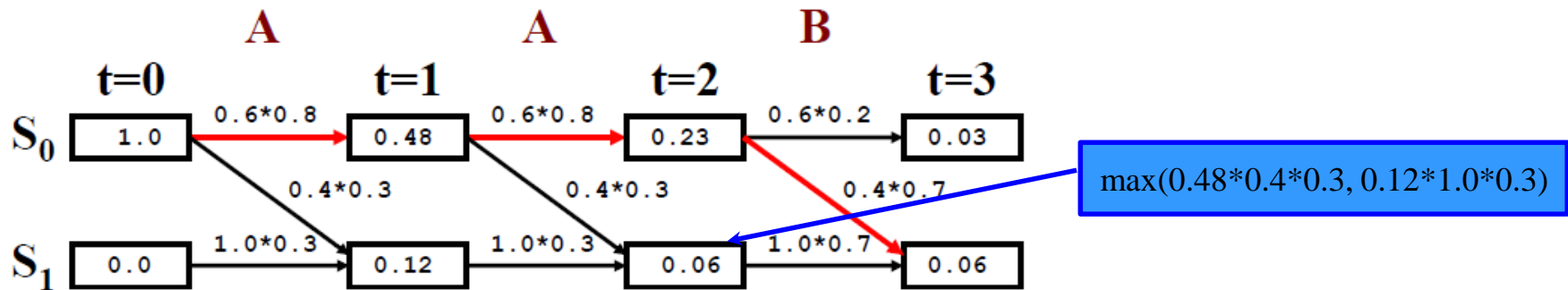

مثال: همان مثال قبلی

• دو مشاهده A و B و مدل λ

$$\delta_t(j) = \max_{1 \leq i \leq N} [\delta_{t-1}(i) a_{ij}] b_j(o_t)$$

• مطلوب است یافتن دنباله حالات متناسب با دنباله مشاهده O=AAB

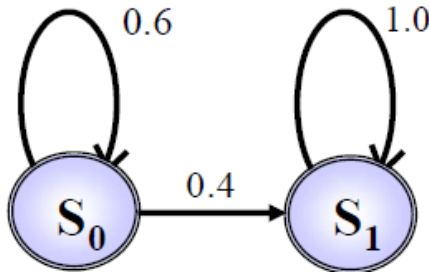
• بنابراین، داریم: $q^* = S_0 S_0 S_1$

دیگدینگ (یافتن دنباله حالت‌ها): الگوریتم ویتربی ...

$$\pi = \begin{bmatrix} 1.0 \\ 0.0 \end{bmatrix}$$

$$\begin{bmatrix} A & 0.8 \\ B & 0.2 \end{bmatrix}$$

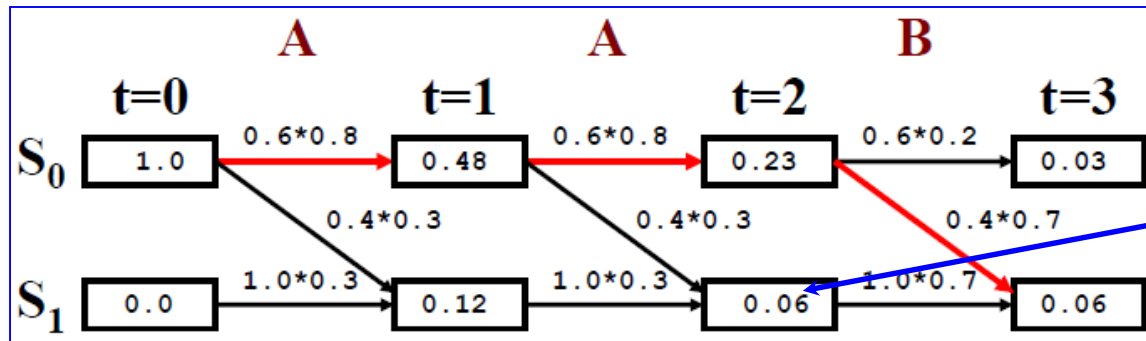
$$\begin{bmatrix} A & 0.3 \\ B & 0.7 \end{bmatrix}$$

همان مثال قبلی

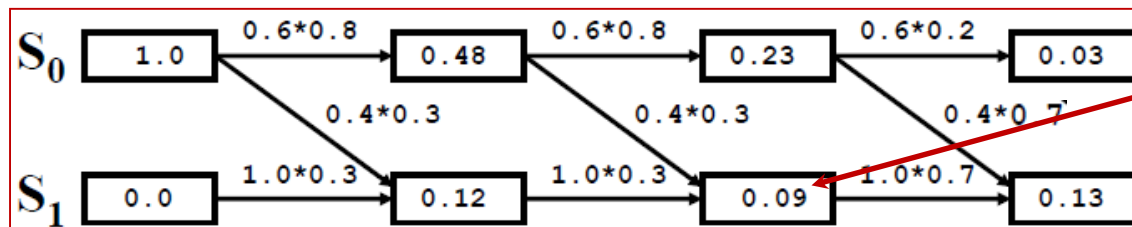
مقایسه $\alpha_t(i)$ با $\delta_t(i)$

$$\delta_t(j) = \max_{1 \leq i \leq N} [\delta_{t-1}(i) a_{ij}] b_j(o_t)$$

$$\alpha_{t+1}(j) = \left[\sum_{i=1}^N \alpha_t(i) a_{ij} \right] b_j(o_{t+1})$$

$$\max(0.48 * 0.4 * 0.3, 0.12 * 1.0 * 0.3)$$

$$0.48 * 0.4 * 0.3 + 0.12 * 1.0 * 0.3 = (0.48 * 0.4 + 0.12 * 1.0) * 0.3 = 0.09$$

دیکدینگ (یافتن دنباله حالت‌ها): الگوریتم ویتربی ...

○ استفاده از لگاریتم

- به دلیل ضرب مقادیر احتمال‌ها (که کمتر از ۱ هستند)، با افزایش طول دنباله مشاهده، مقادیر δ به صفر می‌رسند (underflow)
- استفاده از لگاریتم احتمال، محاسبات را ساده‌تر می‌کند: تبدیل ضرب به جمع

$$\tilde{\pi}_i = \log(\pi_i)$$

$$\tilde{b}_j(o_t) = \log(b_j(o_t))$$

$$\tilde{a}_{ij} = \log(a_{ij})$$

- تغییر الگوریتم ویتربی: تبدیل ضرب احتمال‌ها به جمع مقدار لگاریتم آنها

دیکدینگ (یافتن دنباله حالت‌ها): الگوریتم ویتربی

○ مراحل الگوریتم ویتربی در دامنه لگاریتم

$$\tilde{\delta}_1(i) = \tilde{\pi}_i + \tilde{b}_i(\mathbf{o}_1) \quad \psi_1(i) = 0$$

• گام اول: مقداردهی اولیه δ ها

$$\delta_t(j) = \max_{1 \leq i \leq N} [\tilde{\delta}_{t-1}(i) + \tilde{a}_{ij}] + \tilde{b}_j(\mathbf{o}_t)$$

• گام دوم: مرحله بازگشتی

$$\psi_t(j) = \arg \max_{1 \leq i \leq N} [\tilde{\delta}_{t-1}(i) + \tilde{a}_{ij}]$$

$$\tilde{P}^* = \max_{1 \leq i \leq N} [\tilde{\delta}_T(i)] \quad q_T^* = \arg \max_{1 \leq i \leq N} [\tilde{\delta}_T(i)]$$

• گام سوم: پایان

$$q_t^* = \psi_{t+1}(q_{t+1}^*)$$

• گام سوم: عقب‌گرد برای انتخاب دنباله مسیر بهینه

مدل مخفی مارکوف: ۳ مساله مهم

○ ارزیابی: محاسبه احتمال مشاهده

- با داشتن دنباله مشاهده $O=O_1O_2...O_T$ و مدل λ ، چگونه می‌توان مقدار $p(O|\lambda)$ را محاسبه کرد؟

الگوریتم جلورو-عقب‌رو

○ دیکدینگ: یافتن دنباله حالت‌ها

- با داشتن دنباله مشاهده $O=O_1O_2...O_T$ و مدل λ ، چگونه می‌توان بهترین دنباله حالت‌های $Q=q_1q_2...q_T$ که متناسب با مشاهده است، را بدست آورد؟

الگوریتم ویتربی

○ آموزش مدل

- پارامترهای مدل $\lambda(A,B,\pi)$ را چگونه بدست آوریم که $p(O|\lambda)$ بیشینه شود؟

آموزش مدل ...

○ تعیین مقدار پارامترهای مدل $\lambda(A, B, \pi)$

- هدف: بیشینه کردن $p(O | \lambda)$ برای داده‌های آموزش
- پارامترهایی که باید تخمین زده شود
 - A = احتمال انتقال بین حالت‌ها
 - π = احتمال اولیه حالت‌ها
 - B = پارامترهای تابع توزیع‌های حالت‌ها (میانگین و واریانس در صورت نرمال بودن توزیع)
- روش: استفاده از تخمین بیشینه شباهت (ML)
 - اگر دنباله حالت‌ها را بدانیم، تخمین ساده می‌شود
 - مشکل عدم وجود دنباله حالت‌ها = متغیر (حالت) پنهان = استفاده از الگوریتم امید بیشینه (EM)
- تخمین بهینه نیست: بهینه محلی

آموزش مدل ...

○ تخمین بیشینه شباهت (ML) و الگوریتم امید بیشینه (EM)

- با استفاده از مقادیر فعلی پارامترها، مقادیر احتمال‌ها را محاسبه کنید (گام E)
- تخمین مقادیر جدید برای پارامترها بر اساس مقادیر احتمال‌های محاسبه شده (گام M)

○ تعریف

- احتمال بودن در حالت i در زمان t و حالت j در زمان $t+1$ (با داشتن مدل جاری و دنباله مشاهده‌ها)

$$\xi_t(i, j) = P(q_t = i, q_{t+1} = j | \mathbf{O}, \lambda) = \frac{P(q_t = i, q_{t+1} = j, \mathbf{O} | \lambda)}{P(\mathbf{O} | \lambda)}$$

- احتمال بودن در حالت i در زمان t (با داشتن مدل جاری و دنباله مشاهده‌ها)

$$\gamma_t(i) = \sum_{j=1}^N \xi_t(i, j)$$

آموزش مدل ...

○ رابطه $\gamma_t(i)$ با $\alpha_t(i)$ و $\beta_t(i)$

$$\gamma_t(i) = P(q_t = i \mid \mathbf{O}, \lambda)$$

کل دنباله مشاهده

$$= \frac{P(\mathbf{O}, q_t = i \mid \lambda)}{P(\mathbf{O} \mid \lambda)}$$

نرمال کننده: جمع همه $\gamma_t(i)$ ها برابر ۱ می شود

$$= \frac{P(\mathbf{O}, q_t = i \mid \lambda)}{\sum_{j=1}^N P(\mathbf{O}, q_t = j \mid \lambda)}$$

مربوط به بخشی از دنباله مشاهده
 $O_1 O_2 \dots O_t$

$$= \frac{\alpha_t(i) \beta_t(i)}{\sum_{j=1}^N \alpha_t(j) \beta_t(j)}$$

بخشی دیگر از دنباله مشاهده
 $O_{t+1} \dots O_T$

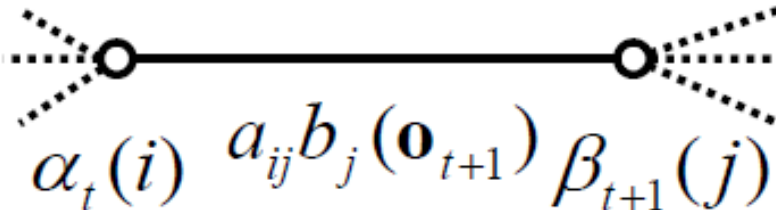

آموزش مدل ...

○ محاسبه $\xi_t(i,j)$

$$\xi_t(i, j) = P(q_t = i, q_{t+1} = j \mid \mathbf{O}, \lambda) = \frac{\alpha_t(i) a_{ij} b_j(\mathbf{o}_{t+1}) \beta_{t+1}(j)}{P(\mathbf{O} \mid \lambda)}$$

$$= \frac{\alpha_t(i) a_{ij} b_j(\mathbf{o}_{t+1}) \beta_{t+1}(j)}{\sum_{i=1}^N \alpha_t(i) \beta_t(i)}$$

محاسبه بر اساس پارامترهای
الگوریتم‌های جلورو و عقب‌رو

آموزش مدل ...

○ با توجه به مقدار احتمال‌های $\xi_t(i,j)$ و $\gamma_t(i)$ داریم

- $\xi_t(i,j)$ = احتمال بودن در حالت i در زمان t و حالت j در زمان $t+1$
- $\gamma_t(i)$ = احتمال بودن در حالت i در زمان t

$$\gamma_t(i) = \sum_{j=1}^N \xi_t(i, j)$$

- تخمین تعداد انتقال‌ها از حالت i در دنباله مشاهده T تایی $\sum_{t=1}^{T-1} \gamma_t(i)$

- تخمین تعداد انتقال‌ها از حالت i به حالت j در دنباله مشاهده T تایی $\sum_{t=1}^{T-1} \xi_t(i, j)$

- محاسبه پارامترها بر اساس این احتمال‌ها

آموزش مدل ...

○ احتمال اولیه حالت i

- تعداد بارهایی که در زمان $t=1$ در حالت i هستیم

$$\bar{\pi}_i = \gamma_1(i)$$

تعداد حالت‌ها

$$\sum_{i=1}^N \bar{\pi}_i = 1$$

○ احتمال انتقال از حالت i به حالت j

$$\bar{a}_{ij} = \frac{\text{expected number of transitions from state } i \text{ to state } j}{\text{expected number of transitions from state } i}$$

تعداد نمونه‌های
آموزشی

$$\begin{aligned} \bar{a}_{ij} &= \frac{\sum_{t=1}^{T-1} \xi_t(i, j)}{\sum_{t=1}^{T-1} \sum_{j=1}^N \xi_t(i, j)} = \frac{\sum_{t=1}^{T-1} \xi_t(i, j)}{\sum_{t=1}^{T-1} \gamma_t(i)} \end{aligned}$$

$$\sum_{j=1}^N \bar{a}_{ij} = 1 \quad 1 \leq i \leq N$$

آموزش مدل ...

$$\bar{b}_j(k) = \frac{\text{expected number of times in state } j \text{ and observing } k\text{th symbol}}{\text{expected number times in state } j}$$

○ تابع توزیع ...

• تخمین برای حالت گسسته

$$\begin{aligned} \bar{b}_j(k) &= \frac{\sum_{t=1}^T \sum_{j=1}^N \xi_t(j, j)}{\sum_{t=1}^T \sum_{j=1}^N \xi_t(j, j)} = \frac{\sum_{t=1}^T \gamma_t(j)}{\sum_{t=1}^T \gamma_t(j)} = \frac{\sum_{t=1}^T \alpha_t(j) \beta_t(j)}{\sum_{t=1}^T \alpha_t(j) \beta_t(j)} \end{aligned}$$

$$\sum_{k=1}^M \bar{b}_j(k) = 1 \quad 1 \leq j \leq N$$

• حالت پیوسته: هر حالت ترکیبی از M تابع توزیع است (یک GMM)

○ هر توزیعی می‌توان استفاده کرد از جمله توزیع نرمال

$$b_j(\mathbf{o}_t) = \sum_{k=1}^M c_{jk} N(\mathbf{o}_t, \mu_{jk}, \Sigma_{jk})$$

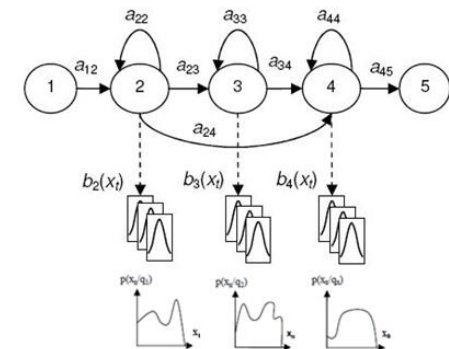
$$\sum_{k=1}^M c_{jk} = 1$$

$$c_{jk} \geq 0,$$

$$1 \leq k \leq M$$

وزن تلفیق = mixture coefficient

تعداد توزیع‌های هر حالت

آموزش مدل ...

○ تابع توزیع (پیوسته) ...

• پارامترها (برای هر حالت)

- وزن تلفیق‌ها
- میانگین هر توزیع
- کواریانس هر توزیع

$$b_j(\mathbf{o}_t) = \sum_{k=1}^M c_{jk} N(\mathbf{o}_t, \mu_{jk}, \Sigma_{jk})$$

• $\gamma_t(i, k)$ = احتمال بودن در تلفیق k از حالت i در زمان t

$$\gamma_t(j, k) = \frac{\frac{\alpha_t(j) \beta_t(j)}{\sum_{j=1}^N \alpha_t(j) \beta_t(j)}}{\frac{c_{jk} N(\mathbf{o}_t, \mu_{jk}, \Sigma_{jk})}{\sum_{m=1}^M c_{jm} N(\mathbf{o}_t, \mu_{jm}, \Sigma_{jm})}}$$

آموزش مدل ...

○ تابع توزیع (پیوسته)

• توزیع نرمال

$$b_j(\mathbf{o}_t) = \sum_{k=1}^M c_{jk} N(\mathbf{o}_t, \mu_{jk}, \Sigma_{jk})$$

$$\bar{c}_{jk} = \frac{\sum_{t=1}^T \gamma_t(j, k)}{\sum_{t=1}^T \sum_{k=1}^M \gamma_t(j, k)}$$

$$\bar{\mu}_{jk} = \frac{\sum_{t=1}^T \gamma_t(j, k) \cdot \mathbf{o}_t}{\sum_{t=1}^T \sum_{k=1}^M \gamma_t(j, k)}$$

$$\bar{\Sigma}_{jk} = \frac{\sum_{t=1}^T \gamma_t(j, k) \cdot (\mathbf{o}_t - \bar{\mu}_{jk})(\mathbf{o}_t - \bar{\mu}_{jk})'}{\sum_{t=1}^T \sum_{k=1}^M \gamma_t(j, k)}$$

$$\gamma_t(j, k) = \left[\frac{\alpha_t(j) \beta_t(j)}{\sum_{j=1}^N \alpha_t(j) \beta_t(j)} \right] \left[\frac{c_{jk} N(\mathbf{o}_t, \mu_{jk}, \Sigma_{jk})}{\sum_{m=1}^M c_{jm} N(\mathbf{o}_t, \mu_{jm}, \Sigma_{jm})} \right]$$

آموزش مدل

- الگوریتم آموزش: مبتنی بر امید بیشینه (EM)
- الگوریتم باوم-ولش (Baum-Welch) = الگوریتم جلورو-عقب‌رو
 - گام اول: مقداردهی اولیه پارامترها $\lambda(A, B, \pi)$ (احتمال اولیه، ماتریس انتقال حالت‌ها، پارامترهای توزیع مخلوط‌ها)
 - گام دوم: محاسبه مقادیر احتمال‌های α ، β و ξ بر اساس مقدار موجود برای پارامترها $\lambda(A, B, \pi)$ (گام E)
 - گام سوم: محاسبه مقدار جدید پارامترها $\bar{\lambda} = (\bar{A}, \bar{B}, \bar{\pi})$ (گام M)
 - جایگزینی مقدار پارامترها با مقادیر جدید و تکرار الگوریتم
- توقف: احتمال شباهت یا تغییرات آن به مقدار معینی رسیده باشد؛ یا حداکثر تعداد تکرار

○ می‌توان نشان داد که $P(O|\bar{\lambda}) > P(O|\lambda)$

مدل مخفی مارکوف: ۳ مساله مهم

○ ارزیابی: محاسبه احتمال مشاهده

- با داشتن دنباله مشاهده $O=O_1O_2...O_T$ و مدل λ ، چگونه می‌توان مقدار $p(O|\lambda)$ را محاسبه کرد؟

الگوریتم جلورو-عقب‌رو

○ دیکدینگ: یافتن دنباله حالت‌ها

- با داشتن دنباله مشاهده $O=O_1O_2...O_T$ و مدل λ ، چگونه می‌توان بهترین دنباله حالت‌های $Q=q_1q_2...q_T$ که متناسب با مشاهده است، را بدست آورد؟

الگوریتم ویتربی

○ آموزش مدل

- پارامترهای مدل $\lambda(A,B,\pi)$ را چگونه بدست آوریم که $p(O|\lambda)$ بیشینه شود؟

الگوریتم باوم-ولش
(جلورو-عقب‌رو)

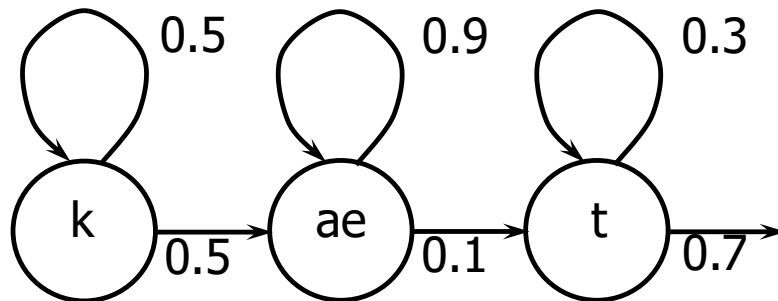
مثال: تشخیص گفتار ...

○ برای کلمه CAT

- مشاهده‌ها: ویژگی‌های گفتار

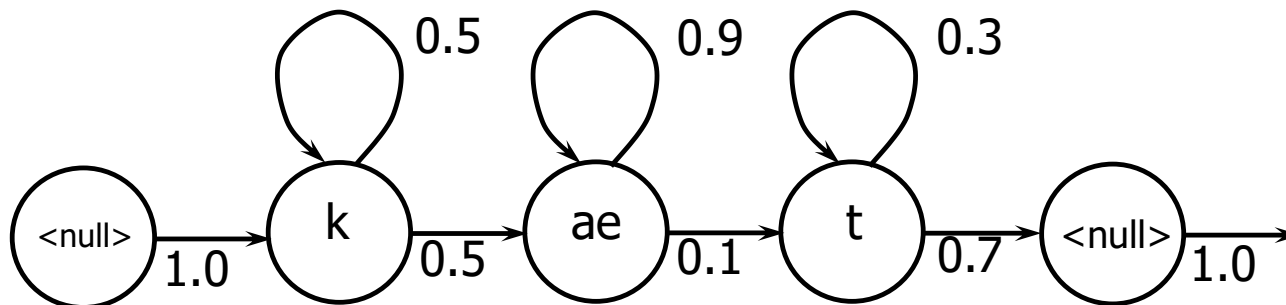
- مدل ۳ حالت

- هر حالت معادل یک واج

- مدل ۵ حالت برای کلمه CAT

- حالت Null مشاهده تولید نمی‌کنند. از نظر تئوری لازم نیست اما پیاده‌سازی را راحت‌تر می‌کند

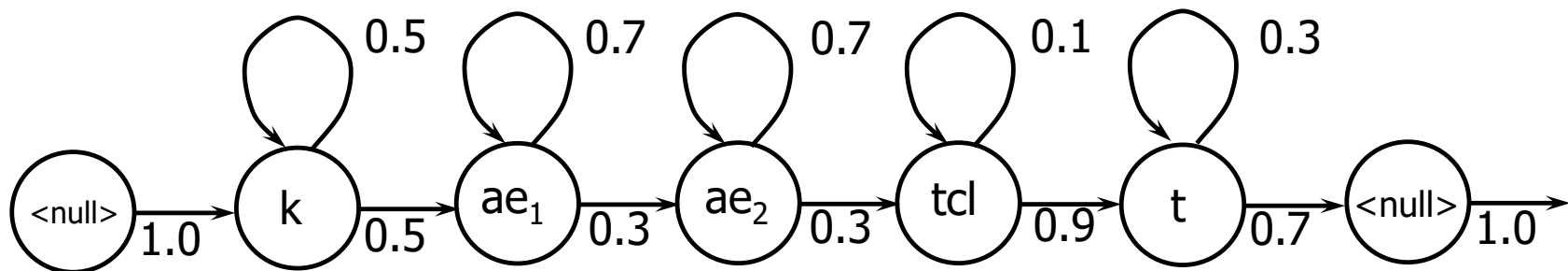

مثال: تشخیص گفتار ...

○ برای کلمه CAT

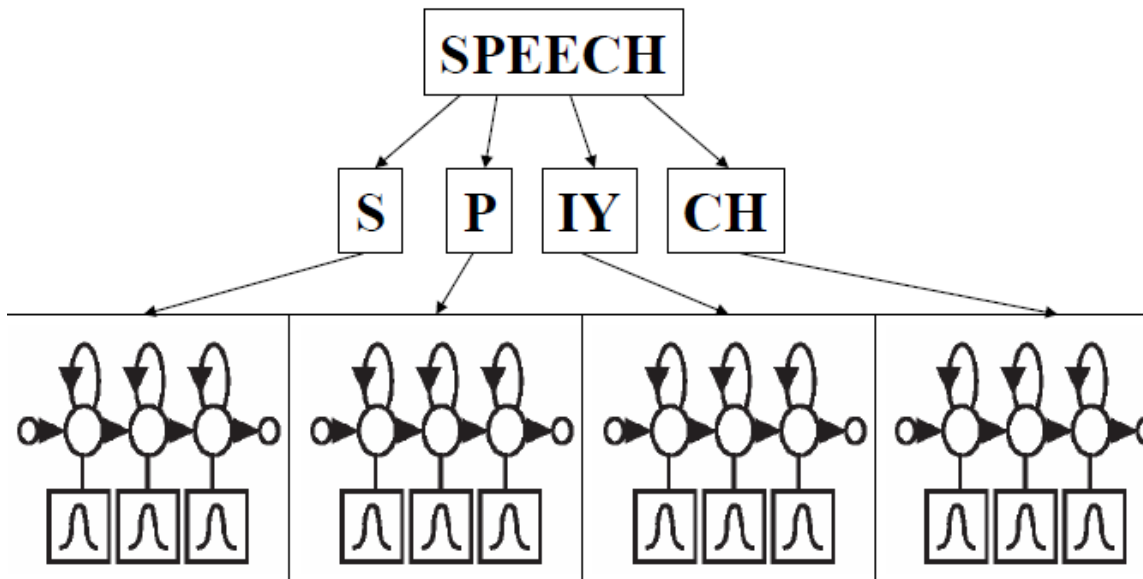
- مدل ۷ حالت
- حالت‌ها به صورت مستقیم معادل واج‌ها نیستند

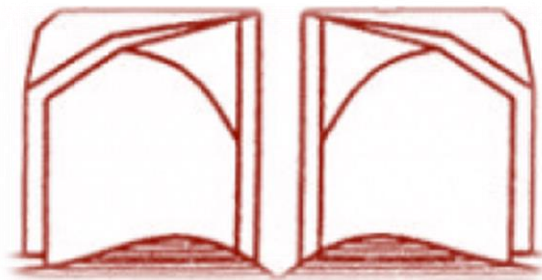
مثال: تشخیص گفتار

○ مدل‌سازی گفتار (بازشناسی گفتار)

- هر واج (phoneme) یک HMM دارد
- تشکیل کلمه با پشت‌سرهم قرار دادن مدل واج‌ها

○ قابلیت کشیدن یا فشرده‌کردن داده‌ها: مدل‌سازی داده‌های غیرهم‌طول

روش‌های آماری در پردازش زبان طبیعی

برچسب‌زنی پاره گفتار با مدل مخفی مارکوف

هادی ویسی

h.veisi@ut.ac.ir

دانشگاه تهران - دانشکده علوم و فنون نوین

پاره گفتار: (POS) Part-of-Speech ...

○ بیانگر مقوله نحوی که هر کلمه به آن تعلق دارد

○ مثال

• {من، تو، او، ...} یک {کتاب، گوسفند، درخت، ...} را {دیدم، خریدم، فروختم، ...}

○ برچسپ‌زنی (Tagging) = POS Tagging

• فرایند انتساب مقوله نحوی به هر کلمه در متن

• ورودی: دنباله کلمات

○ Input: Plays well with others

• خروجی: دنباله برچسپ‌ها

○ Output: Plays/VBZ well/RB with/IN others/NNS

برچسب‌زنی پاره گفتار با روش آماری ...

ایده

- در نظر گرفتن احتمال وقوع برچسپ‌ها (برچسپ‌های محتمل) برای کلمات
- با فرض داشتن دنباله کلمات $W=w_1 \dots w_n$ ، دنباله برچسپ‌های $T=t_1 \dots t_n$ را طوری پیدا کنید که $P(T | W)$ بیشینه شود

$$\hat{T} = \arg \max_T P(T | W)$$

قانون بیز

$$P(x|y) = \frac{P(y|x)P(x)}{P(y)}$$

حذف $P(W)$ تغییری در بیشینه کردن ایجاد نمی‌کند

$$\hat{T} = \arg \max_T P(T | W) = \arg \max_T \frac{P(W | T)P(T)}{P(W)}$$

$$= \arg \max_T \underbrace{P(W | T)}_{\text{Likelihood}} \underbrace{P(T)}_{\text{Prior}} = \arg \max_T P(w_1 w_2 \dots w_n | t_1 t_2 \dots t_n) P(t_1 t_2 \dots t_n)$$

- نحوه محاسبه؟

برچسپ‌زنی پاره گفتار با روش آماری ...

○ برای محاسبه نیاز به فرض‌های ساده کننده است

$$\hat{T} = \arg \max_T P(w_1 w_2 \cdots w_n | t_1 t_2 \cdots t_n) P(t_1 t_2 \cdots t_n)$$

- فرض اول: احتمال وقوع یک کلمه فقط به برچسپ آن کلمه وابسته است و مستقل از سایر کلمات و برچسپ‌های اطراف آن است

$$P(w_1 w_2 \cdots w_n | t_1 t_2 \cdots t_n) \approx \prod_{i=1}^n P(w_i | t_i)$$

- فرض دوم: دیدن یک برچسپ فقط به برچسپ قبلی آن وابسته است (Bi-Gram)

$$P(t_1 t_2 \cdots t_n) \approx \prod_{i=1}^n P(t_i | t_{i-1})$$

- بنابر این داریم:

$$P(w_1 w_2 \cdots w_n | t_1 t_2 \cdots t_n) P(t_1 t_2 \cdots t_n) \approx \prod_{i=1}^n P(w_i | t_i) \cdot \prod_{i=1}^n P(t_i | t_{i-1})$$

برچسب‌زنی پاره گفتار با روش آماری ...

○ مفهوم احتمال $P(t_i | t_{i-1})$ (Tag Transition Probability)

- احتمال آمدن یک برچسپ (t_i) بعد از برچسپ دیگر (t_{i-1})
- احتمال آمدن «اسم» (NN) یا «صفت» (JJ) بعد از «حرف تعریف» (DT) بالاست
The beautiful story ○
- در پیکره Brown داریم: $P(NN | DT) = 0.49$

○ مفهوم احتمال $P(w_i | t_i)$ (Word Likelihood)

- اگر دنبال کلمه‌ای با برچسپ t_i هستیم، احتمال اینکه آن کلمه w_i باشد
- $P(is | VBZ)$ = احتمال اینکه کلمه با برچسپ «VBZ» (فعل حال سوم شخص مفرد)، کلمه «is» باشد
○ در پیکره Brown داریم: $P(is | VBZ) = 0.47$

برچسب‌زنی پاره گفتار با روش آماری ...

محاسبه احتمال‌ها

- نیاز به یک پیکره متنی داریم که در آن کلمات دارای برچسپ باشند
- محاسبه احتمال $P(t_i | t_{i-1})$ (Tag Transition Probability)

$$P(t_i | t_{i-1}) = \frac{C(t_{i-1}t_i)}{C(t_{i-1})}$$

- مثال: برای محاسبه $P(NN | DT)$ (در پیکره Brown) - برچسپ DT به تعداد 116,454 آمده است که بعد از 56,509 مورد از آنها NN آمده است. پس

$$P(NN | DT) = \frac{56509}{116454} = 0.49$$

- محاسبه احتمال $P(w_i | t_i)$ (Word Likelihood)

$$P(w_i | t_i) = \frac{C(w_i, t_i)}{C(t_i)}$$

- مثال: محاسبه $P(is | VBZ)$ (در پیکره Brown) - برچسپ «VBZ» به تعداد 21,627 بار آمده که از میان آنها، تعداد 10,073 کلمه «is» است. پس

$$P(is | VBZ) = \frac{10073}{21627} = 0.47$$

#	DELM
صندوق	N_SING
جمع آوری	N_SING
اخبار	N_PL
و	CON
اطلاعات	N_PL
مربوط	ADJ_SIM
به	P
جرائم	N_PL
مواد	N_PL
مخدر	ADJ_SIM
در	P
کشور	N_SING
راه اندازی	N_SING
شد	V_PA
.	DELM
اداره	N_SING
کل	N_SING
مبارزه	N_SING
با	P
مواد	N_PL
مخدر	ADJ_SIM
نیروی	N_SING
انتظامی	ADJ_SIM
از	P
هموطنان	N_PL
خواست	V_PA
تا	P
هر	QUA
گونه	SPEC
اخبار	N_PL

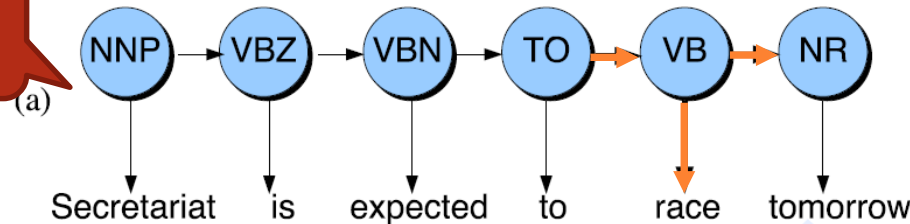

برچسب‌زنی پاره گفتار با روش آماری ...

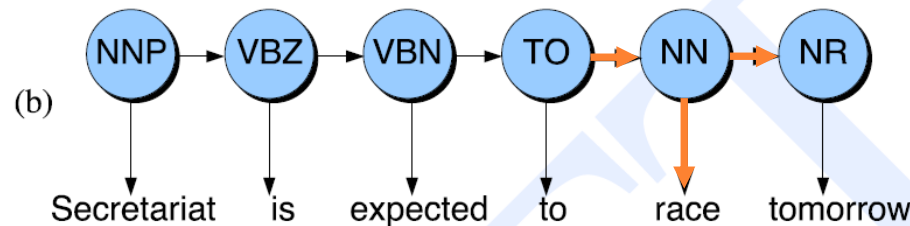
مثال: محاسبه احتمال دنباله برای تعیین برچسب درست

- کلمه race هم می‌تواند فعل (VB) باشد و هم اسم (NN)
- Secretariat/NNP is/BEZ expected/VBN to/TO race/VB tomorrow/NR
- در نظر گرفتن دو حالت از دنباله حالات برای تعیین برچسب race در جمله اول

هر فلش بیانگر یک مقدار احتمال است

تفاوت دو حالت در ۳ مقدار احتمال

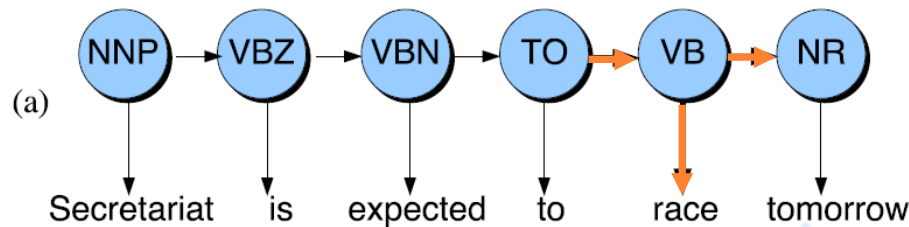

برچسب‌زنی پاره گفتار با روش آماری ...

مثال: محاسبه احتمال دنباله برای تعیین برچسب درست

Secretariat/NNP is/BEZ expected/VBN to/TO race/VB tomorrow/NR

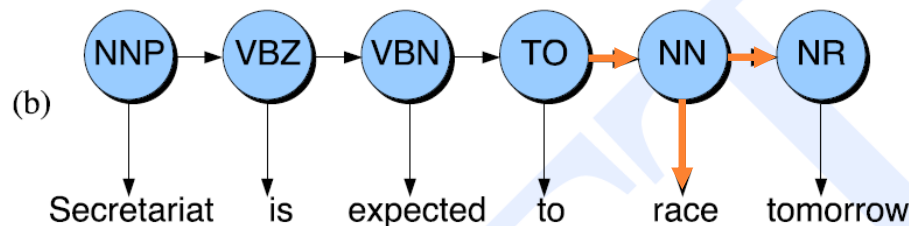

$$P(NN|TO) = .00047$$

$$P(VB|TO) = .83$$

$$P(NR|VB) = .0027$$

$$P(NR|NN) = .0012$$

$$P(race|NN) = .00057$$

$$P(race|VB) = .00012$$

مقدار احتمال برای
برچسب VB بیشتر است

$$P(VB|TO)P(NR|VB)P(race|VB) = .000000027$$

$$P(NN|TO)P(NR|NN)P(race|NN) = .00000000032$$

موارد ابهام دیگر

excepted می‌تواند صفت (JJ)، فعل گذشته (VBD) یا اسم مفعول (VBN) باشد

برچسب‌زنی پاره گفتار با روش آماری ...

○ محاسبه محتمل‌ترین دنباله از برچسب‌ها

- ساده‌ترین روش: در نظر گرفتن تمام دنباله‌های محتمل و محاسبه احتمال هر یک به روش بیان شده (Brute Force Search)

- با فرض داشتن N برچسب و T کلمه، حداکثر N^T دنباله از برچسب‌ها تولید می‌شود.
 - محاسبات بسیار زیاد

• روش‌های رایج

- مدل مخفی مارکوف (HMM: Hidden Markov Model)
- میدان تصادفی شرطی (CRF: Conditional Random Field)

برچسپ‌زنی پاره گفتار با HMM ...

○ مدل مخفی مارکوف در برچسپ‌زنی پاره گفتار

① مجموعه‌ای از N حالت = هر حالت بیانگر یک برچسپ

○ در گوی و گلدان: گلدان‌ها

② مجموعه‌ای از M نماد مشاهده = هر مشاهده بیانگر یک کلمه

○ در گوی و گلدان: رنگ‌ها

③ احتمال انتقال حالت‌ها = احتمال وقوع یک برچسپ بعد از دیگری

○ در گوی و گلدان: جابجایی از یک گلدان به گلدان دیگر

④ احتمال اولیه حالت‌ها = احتمال اینکه اولین کلمه چه برچسپی داشته باشد

○ در گوی و گلدان: احتمال انتخاب هر کدام از گلدان‌ها در اولین مشاهده (زمان $t=1$)

⑤ تابع توزیع برای مشاهده k ام در حالت j ام = احتمال اینکه برچسپ j ام کلمه k ام باشد

○ در گوی و گلدان: احتمال انتخاب گوی k ام از گلدان j ام

○ تابع توزیع مشاهده‌ها (مثلاً گاوسی) - احتمال تولید مشاهده $O_t = V_k$ در حالت $q_t = j$

برچسب‌زنی پاره گفتار با HMM ...

○ برچسب‌زنی پاره گفتار با روش HMM

- فاز آموزش

- در نظر گرفتن یک واژگان با M کلمه و مجموعه برچسب‌های ممکن (N برچسب)
- در نظر گرفتن یک HMM با تعداد حالت‌های برابر با تعداد برچسب‌ها (N حالت)
- محاسبه احتمال‌های مدل با استفاده از یک پیکره متنی دارای برچسب پاره گفتار برای کلمات
 - احتمال اولیه حالت‌ها (N مقدار: هر حالت یک عدد)
 - احتمال انتقال از یک حالت (برچسب) به حالت دیگر (یک ماتریس $N \times N$)
 - احتمال داشتن هر برچسب برای هر کلمه (یک ماتریس $M \times N$)

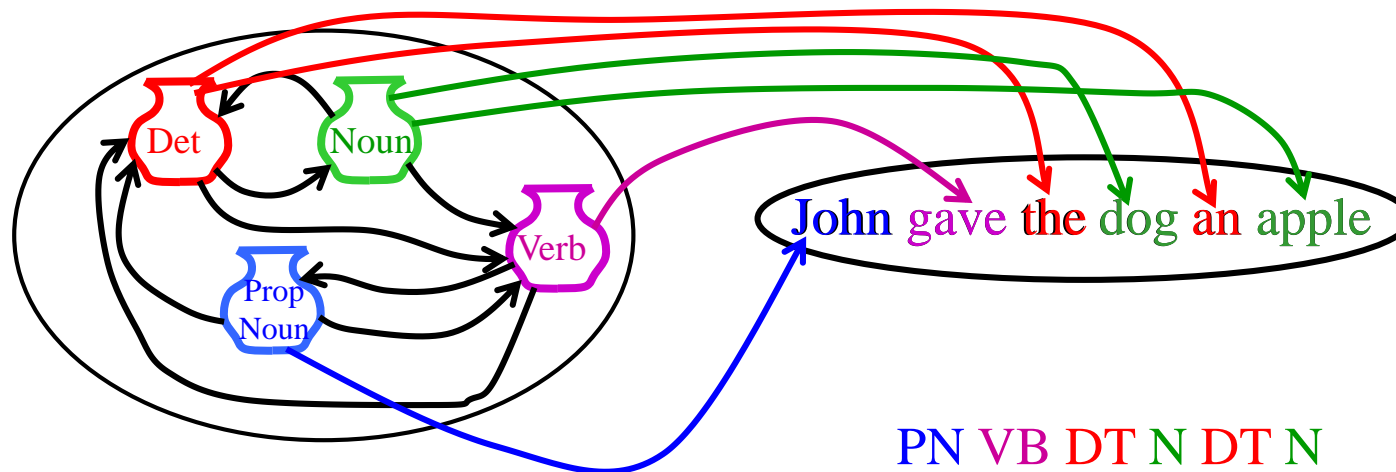
- فاز آزمون (استفاده)

- دریافت یک دنباله از کلمات
- یافتن بهترین برچسب‌های مرتبط = بهترین دنباله حالت در مدل HMM

برچسب‌زنی پاره گفتار با HMM ...

○ برچسب‌زنی پاره گفتار با روش HMM

برچسپ‌زنی پاره گفتار با HMM ...

○ یافتن دنباله حالت‌های (برچسپ‌های) بهینه برای یک دنباله از کلمات

- با داشتن دنباله مشاهده (کلمات) $O=O_1O_2...O_T$ و مدل مخفی مارکوف λ ، چگونه می‌توان بهترین دنباله حالت‌های (برچسپ‌ها) $Q=q_1q_2...q_T$ که متناسب با مشاهده است، را بدست آورد؟

- مساله دیکدینگ در HMM (مساله دوم)

- راه‌حل کامل: بررسی تمام دنباله حالت‌های ممکن و انتخاب بهترین آنها

○ بسیار زمان‌بر، از مرتبه $O(TN^T)$ که N تعداد حالت‌ها (برچسپ‌ها) و T طول دنباله مشاهده‌ها (کلمات) است

- راه حل بهینه: الگوریتم ویتربی (Viterbi)

○ یک روش برنامه نویسی پویا (Dynamic Programming)

○ مشابه الگوریتم Minimum Edit Distance

برچسب‌زنی پاره گفتار با HMM ...

○ الگوریتم ویتربی

function VITERBI(*observations* of len T , *state-graph* of len N) **returns** *best-path*

create a path probability matrix $viterbi[N+2, T]$

for each state s **from** 1 **to** N **do**

; initialization step

ماتریس احتمال‌ها

$viterbi[s, 1] \leftarrow a_{0,s} * b_s(o_1)$

احتمال اولیه حالت s

ماتریس دنباله حالت‌ها

$backpointer[s, 1] \leftarrow 0$

for each time step t **from** 2 **to** T **do**

; recursion step

for each state s **from** 1 **to** N **do**

$viterbi[s, t] \leftarrow \max_{s'=1}^N viterbi[s', t-1] * a_{s',s} * b_s(o_t)$

احتمال اینکه کلمه o_t دارای حالت s باشد

$backpointer[s, t] \leftarrow \operatorname{argmax}_{s'=1}^N viterbi[s', t-1] * a_{s',s}$

$viterbi[q_F, T] \leftarrow \max_{s=1}^N viterbi[s, T] * a_{s,q_F}$

; termination step

$backpointer[q_F, T] \leftarrow \operatorname{argmax}_{s=1}^N viterbi[s, T] * a_{s,q_F}$

; termination step

return the backtrace path by following backpointers to states back in time from $backpointer[q_F, T]$

برچسب‌زنی پاره گفتار با HMM ...

○ مثال ...

• جمله: I want to race

• ۴ برچسپ (حالت)

○ VB, TO, NN و PPSS

• آموزش: محاسبه احتمال‌ها

Transition probabilities: $P(t_i|t_{i-1})$

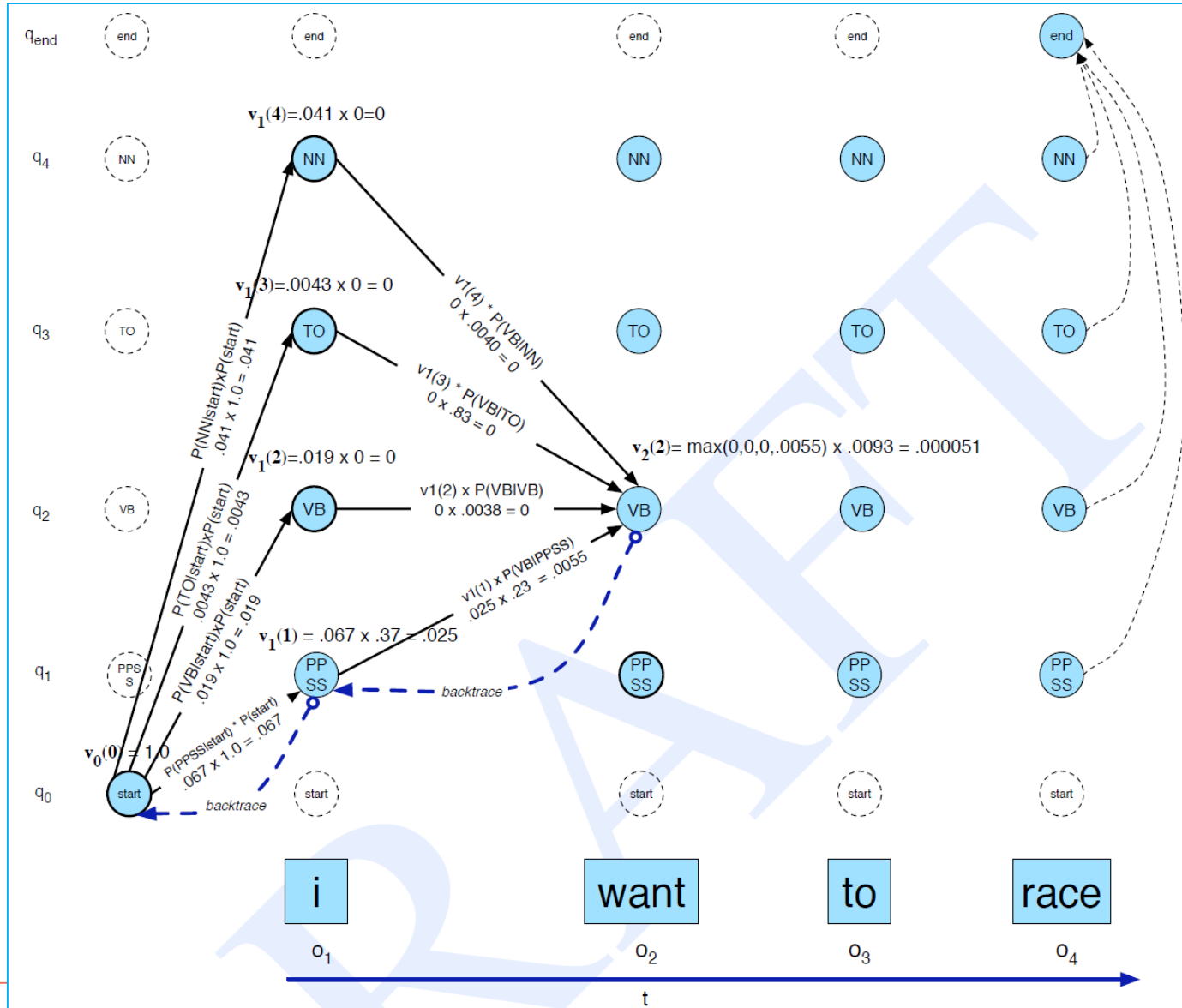
	VB	TO	NN	PPSS
start	0.019	0.0043	0.041	0.067
VB	0.0038	0.0345	0.047	0.070
TO	0.83	0	0.00047	0
NN	0.0040	0.016	0.087	0.0045
PPSS	0.23	0.00079	0.0012	0.00014

Observation likelihoods: $P(w_i|t_i)$

	I	want	to	race
VB	0	0.0093	0	0.00012
TO	0	0	0.99	0
NN	0	0.000054	0	0.00057
PPSS	0.37	0	0	0

برچسب‌زنی پاره گفتار با HMM

مثال

برچسب‌زنی (با HMM): سایر کاربردها ...

○ بازشناسی موجودیت اسمی (NER)

- یافتن اسم‌های خاص (اشخاص، مکان، سازمان، ...) در متن

○ حسن روحانی

○ خیابان ولیعصر

○ شرکت مخابرات ایران

INPUT:

Profits soared at Boeing Co., easily topping forecasts on Wall Street, as their CEO Alan Mulally announced first quarter results.

OUTPUT:

Profits/NA soared/NA at/NA Boeing/SC Co./CC ,/NA easily/NA topping/NA forecasts/NA on/NA Wall/SL Street/CL ,/NA as/NA their/NA CEO/NA Alan/SP Mulally/CP announced/NA first/NA quarter/NA results/NA ./NA

NA = No entity
SC = Start Company
CC = Continue Company
SL = Start Location
CL = Continue Location

...

برچسپ‌زنی (با HMM): سایر کاربردها ...

بخش‌بندی عبارات اسمی (BaseNP Chunking)

- یافتن عبارات اسمی مرتبط با یک مفهوم (استفاده در تجزیه و بازایابی اطلاعات)

○ انتساب برچسپ‌های (B: شروع عبارت، I: کلمات میانی عبارت و O: سایر کلمات عبارت)

○ [the student] said [the exam question] is hard

○ the/B student/I said/O the/B exam/I question/I is/O hard/O

INPUT:

Profits soared at Boeing Co., easily topping forecasts on Wall Street, as their CEO Alan Mulally announced first quarter results.

OUTPUT:

Profits/S soared/N at/N Boeing/S Co./C ,/N easily/N topping/N forecasts/S on/N Wall/S Street/C ,/N as/N their/S CEO/C Alan/C Mulally/C announced/N first/S quarter/C results/C ./N

N = Not part of noun-phrase
S = Start noun-phrase
C = Continue noun-phrase

[NP Profits] soared at [NP Boeing Co.], easily topping [NP forecasts] on [NP Wall Street], as [NP their CEO Alan Mulally] announced [NP first quarter results].

برچسب‌زنی (با HMM): سایر کاربردها

○ بازسازی حالت (Case Restoration)

- در متن (انگلیسی) فقط با حروف کوچک، نیاز به تبدیل حرف اول برخی کلمات به حرف بزرگ (مانند اسامی خاص)
- یکی از رویکردها در تشخیص موجودیت اسمی

